

**КОМУНА Е
ЏАИРИТ**

**ОПШТИНА
ЧАИР**

СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ОПШТИНА ЧАИР ЗА ПЕРИОД (2019-2024)

Скопје, 2018

Нарачател: Општина Чаир

Градоначалник: Висар Ганиу

Координатор на стратегијата: Селман Речи

Изготвувач: Факултет за туризам и угостителство – Охрид

Раководител на тимот: Проф. Д-р Науме Мариноски

Истражувач: Проф. Д-р Сашо Коруновски

Помлад истражувач: М-р Михаел Ристески

Технички координатор: М-р Маја Георгиевска

Соработник на Стратегијата: М-р Арта Кадриу

Превод на Албански јазик: М-р Блерим Шаќири

СОДРЖИНА

Резиме (Апстракт)	3
ВОВЕД	4
1. Стратегиска рамка и методологија	6
1.1 Потреба за донесување на стратегијата	6
1.2 Методологија на изработка и спроведување на стратегијата	7
1.3 Принципи на изработка на стратегијата	10
1.4 Правна рамка	12
2. Ситуациона анализа	12
2.1 Опис и оценка на постојна состојба во областа на туризмот	13
во Општина Чаир	13
2.1.1 Регистар на туристички капацитети	13
2.1.2 Човечки капацитети и вработеност	16
2.1.3 Регистар на традиционални јадења	17
2.1.4 Застапеност и регистар на културно – историското наследство	18
2.1.5 Регистар на етнографското наследство	18
2.2 Туристичка посетеност и престој	19
2.3 Остварени приходи од областа на туризмот	22
2.4 Сезоналност на посетеноста	24
2.5 Определување на емитивни зони на туризмот	25
2.6 Извештај од теренско истражување	29
3. Мисија и визија за развој на туризмот во општина Чаир	30
3.1 Мисија за развој на туризмот	30
3.2 Визија на развојот на туризмот	31
4. Утврдување на цели и резултати за промоција на туризмот	32
4.1 Општа цел	32
4.2 Специфични цели	33
4.3 Очекувани резултати	34
5. Активности, мерки и институционална форма за развој на туризмот	34
5.1 Дефиниции, видови и потенцијали за развој на туризмот во општина Чаир	35
5.2 Активности и мерки базирани на потенцијалот за развој на туризмот – конкретни активности, вкупна вредност, временска рамка	37
5.3 Организирање на културни и туристички настани – конкретни активности, вкупна вредност, временска рамка	40
6. АКЦИСКИ ПЛАН	42
Стратешки цели и мерки и активности за развој на туризмот во општина Чаир	42
7. ПРИЛОЗИ	51

СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ОПШТИНА ЧАИР ЗА ПЕРИОД (2019-2024)

Резиме (Апстракт)

Стратегијата за развој на туризмот во општина Чаир за периодот (2019-2024) претставува документ кој овозможува оптимално користење на ресурсите за поттикнување на економскиот и општествениот развој. Имено туризмот треба да се сфати како акцелератор не само на стопанскиот прогрес, туку и на дејностите кои имаат социјална и културна димензија. Врз основа на стратетиското планирање на туризмот Општината Чаир ќе може да ги операционализира своите ресурси за да може да ги реализира развојните диспозиции кои и стојат на располагање. Овие ресурси се основни туристички вредности. Општината Чаир е карактеристичен по застапеноста на изразитата урбана конфигурација во главниот град на Република Македонија- Скопје, Овој степенот на урбанизација е плод на градската традиција која спаѓа во најдолгите, не само во Скопје, туку и на целата територија на Р. Македонија . Таа има забележително културно-историско и етнографско наследство. Ваквата сложеност упатува на тоа дека развојот на туризмот ќе се потпира на автентични вредности. Тие треба да бидат основа на туристичката понуда и креирањето на препознатливи туристички производи кои во настапот на туристичкиот пазар ќе имаат успешна прифатливост за туристичката клиентела од земјата и странство.. Општината во која во прв план е урбан живот може да пледира на стационарност во посетата, како и на излетнички и екскурзивни активности. Стратегискиот период во развојот на туризмот во идниот период, односно од 2019 до 2024 год., треба да придонесе за подобрување на содржината на престој на посетителите, постојно да го унапредува квалитетот на услугите и да ги задоволува посебно оние кои имаат аспирации кон урбаните содржини и атрактивности. На тој начин туризмот ќе придонесе поинтензивно вклучување на овие средини во развојните процеси, ќе ги афирмира локалитетите и објектите во општината, но исто така во поширок контекст и на главниот град, Скопскиот плански регион и републиката во целина.

Успешноста на стратегијата произлегува од зацртаните компоненти кои ќе им помогнат на носителите и извршителите да ги искористат мерките и активностите тие да се реализираат во предвидените просторни и временски рамки со оптимална финансиска и кадровска поддршка. Во оваа смисла е важно да се имаат предвид методолошките периоди и принципи, потребите и рамките за нејзино донесување. За да можат да се определат идните развојни проекции потребно е да се согледаат развојните домени во изминатиот период и актуелните состојби. Врз релевантните показатели се определува развојната мисија и визијата за идните развојни тенденции. Развојот на туризмот во општината Чаир е во тесна врска со промотивните активности кои претставуваат основа за

унапредување на туризмот во сите негови сфери. За реализирање на утврдените цели и реализација на очекуваните резултати неопходна е реализацијата на воспоставените институционални мерки и активности, кои се операционализираат со акционен план. Спроведувањето на планот овозможи засегнатите страни да ги реализираат придобивките од туристичкиот развој, а туризмот да го добие местото на една од приоритетните дејности на општината.

ВОВЕД

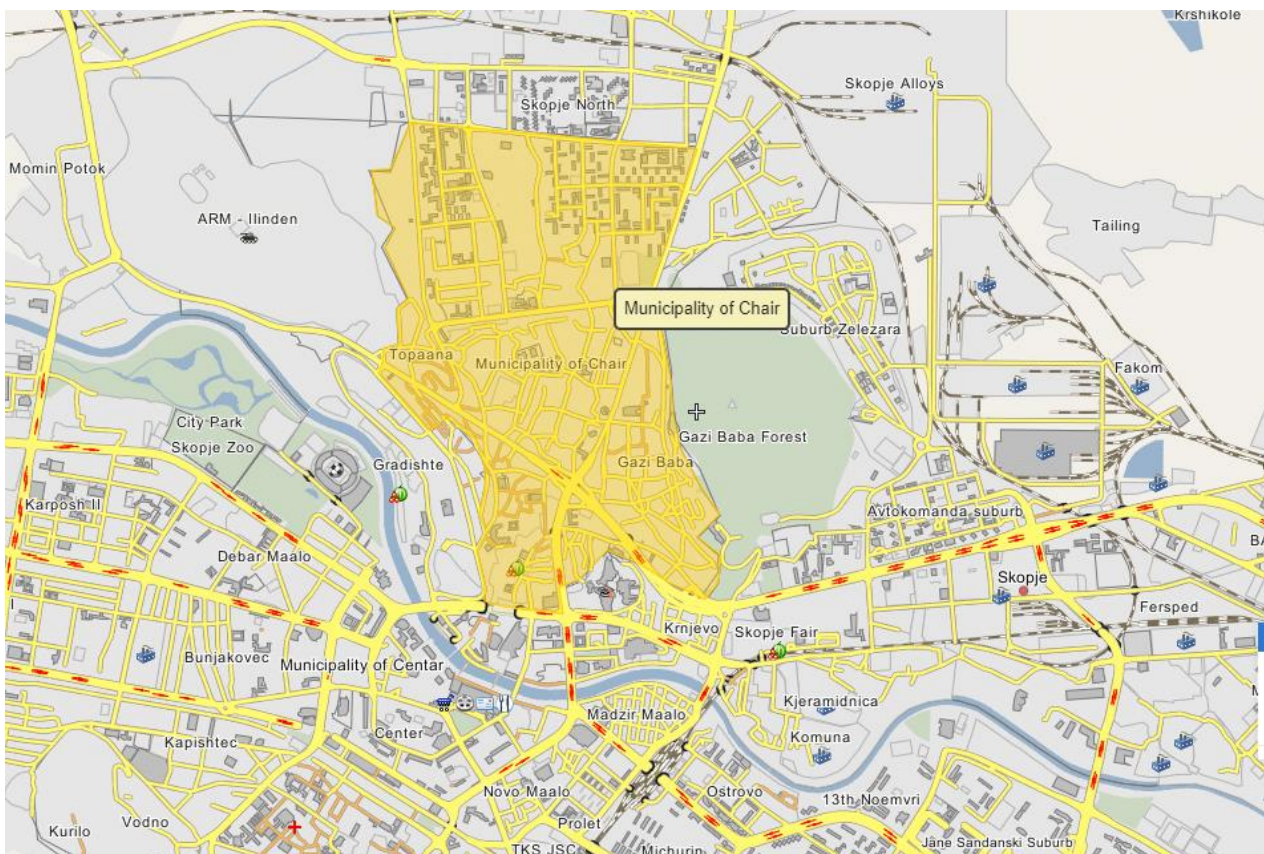
Општината Чаир претставува типска градска општина. Таа се протега на релативно мала површина која изнесува 3,52 км². Административната структура на општината, односно локалната самоуправа се наоѓа во населбата Чаир. На ваква релативно мала површина се лоцирани 6 урбани целини и тоа, делови од Гази Баба, Дуќанџик, Стара чаршија, Топанско Поле, Циглана и Чаир. Со оглед на тоа дека се работи за преовладителна урбана средина присутна е висока стапка на густина на населеност (18.415,63 жит/км²). Густо населениот простор и туристичката инфраструктура се основа за развој на угостителскиот сектор, посебно во областа на домашното сместување.

Во изминатиот период општината се соочува со проблеми од урбаната сфера. Посебно е детектиран проблемот на паркирање и попатните содржини во таа смисла. Иако станува збор за релативно развиена општина. Неопходно е да се поттикнува јавното – приватно партнерство и да се издвојат посебни програми кои ќе овозможат континуиран развој. Како градска општина таа е насочена на евидентна соработка во рамките на Скопскиот плански регион, Скопје како интегрална целина на главен град на Република Македонија и општините од нејзиното окружување. Истражувањата покажуваат можност за издвојување на развојни проекти со експлицитен карактер и можност за оптимално користење на структурите и средствата во нивната реализација.

Оваа општина спаѓа во групите на општини кои својот развој го зацртала во симбиотска врска со скопската градска средина. Во таа смисла треба да се констатира дека е присутен висок степен на урбанизација. Високиот степен пак, на урбанизација бара структурирање на нови содржини во рамките на јавното – приватно партнерство и можностите за концесионирање. Сè поголемиот број на вработувања во администрацијата претставува товар на општината и затоа е неопходно активирање на реалниот сектор. Реалниот сектор имплицира конкретни проекти со можност за вклучување на актери кои ќе најдат заеднички интерес.

Општината е активна на полето на модернизација на јавното осветлување со современи компоненти од енергетскиот сектор. Тоа претставува успешен пример на јавно – приватно партнерство и една од искуствените компоненти во одржливиот пристап на развојот на општината. Во тек е реализација на капиталниот проект за изградба на плоштадот „Скендербег“ со планирани активности од инфраструктурален, супраструктурален и информативен карактер.

Мапа на општината Чаир

Извор: <http://wikimapia.org/#lang=en&lat=42.008617&lon=21.448832&z=14&m=w>

Туристичко - географската положба на Општина Чаир во рамките на Скопје овозможува таа да се третира како простор во кој доминираат културните вредности и урбаната инфраструктура, како и научно – образовните потенцијали кои можат успешно да се искористат во развојот на туризмот на оваа дестинација. Ваквата положба овозможува голема сообраќајна динамика со што општината е определена како една од централните општини во прометот. Така, таа добива транзитна димензија.

Богатото историско минато оставило длабоки траги на различни цивилизации во општината Чаир, така што таа е претставува ризница на туристички вредности. Потребно е само тие да се искористат на оптимален начин.

1. Стратегиска рамка и методологија

Стратегиската рамка и методологијата подразбира современ пристап и издржани истражувачки активности со кои ќе се овозможи да се определат развојните приоритети во областа на туризмот во општина Чаир. Во нејзиното изготвување и спроведување се пристапува од утврдување на компонентите кои се неопходни за реализација. Утврдувањето на потребата на нејзино донесување е основа на рационалните преземања и нејзино разрешување. Таа се потпира на можностите за идентификација на она што е позитивна практика во изминатиот период и она што во современите услови и иднина да се реализира. За да се опфатат сите аспекти кои се компатибилни со добрите практики неопходно е да се примени соодветна методологија за изработка и спроведување на стратегијата. Покрај методолошките пристапи неопходна е и примена на истражувачки принципи во изработката на стратегијата и правната рамка на која се темели, не само изработката, туку и нејзиното донесување и спроведување.

1.1 Потреба за донесување на стратегијата

Општината Чаир претставува една од туристички најатрактивните општини во Скопје и Скопскиот плански регион. Ваквата ресурска основа упатува на позитивниот пристап кон оваа дејност.

Потребата за донесување произлегува на овој акт со оглед на стремежите да биде препознатлива туристичка дестинација. Тоа се должи на атрактивните својства што ги поседува пред сè од културен карактер, како и природните вредности како комплементарни туристички вредности. Во функција на развој на туризмот се создадените инфраструктурни и супраструктурни услови.

Потребата за донесување на овој стратегиски документ се темели пред сè позитивната развојна политика која што се води во поглед на третманот на туризмот во локалната самоуправа. Охрабрува дека градоначалникот на општината и стручните служби во Секторот за локален економски развој на општината мошне посветено пристапуваат во реализацијата на заложбите, туризмот да биде една од приоритетните дејности. Впрочем, и утврдената потреба кај најзначајните чинители на функционирањето на општината за донесување на развојна стратегија од областа на туризмот ја потврдува нивната

амбициозност и ентузијазам. Оптималното користење на ресурсите за туристичка намена ја потенцира оваа потреба.

Во изминатиот период постоеше тенденција да се искористат потенцијалите што ги поседува. Тоа значеше дека, туризмот беше ставен во приоритетните дејности, но, бидејќи се работи за комплексна и хетерогена развојна можност остануваат перспективи кои не беа реализирани. Во овој поглед донесувањето на стратегијата треба да овозможи унапредување на туристичката валоризација на нови содржини, унапредување на промотивните активности, пристапноста на туристичката понуда кон туристичката побарувачка и развој на човечките потенцијали.

Овој документ овозможува да се функционалност на структурите во локалната самоуправа во унапредувањето на туризмот. Потребата е неопходна бидејќи само со примена на стратешкиот пристап може да се дојде до позитивни резултати. Тоа е јасна насока што овозможува согледувања на активностите за да се дојде до резултати кои ќе овозможат туризмот да го унапредува своето место во рамките на економскиот и општествениот развој во општината.

Без постоење на овој документ локалната самоуправа не е во состојба да биде фактор на рамномерен локален развој и да ги користи можностите кои и стојат на располагање од страна на државата. Посебна важност на Стратегијата е содржана во фактот дека пред меѓународните донатори и фондови не е можен пристап без нејзино донесување и спроведување. Потребата од донесување коинцидира со соработката на овие институции како на домашен, така на меѓународен план.

1.2 Методологија на изработка и спроведување на стратегијата

Методологијата на изработка и спроведување на стратегијата опфаќа повеќе сегменти кои треба да овозможат квалитетна квалитативна и квантитативна анализа. Нивната синергија овозможува да се идентификуваат проблемите и да се најдат соодветни решенија. Разрешувањето на проблемите се темели на осмислувањето на насоките кои водат кон современите резултати. Во оваа смисла применетите практики во други средини се можност за користење на компаративна методологија. Добрите практики имаат искусвен приод. Современата методологија како истражувачки таргети ги вклучува сите засегнати страни, а анализата развојните параметри од различните домени. Ова произлегува од тука што туризмот не треба да се третира како стопанска гранка туку како дејност во која угостителските гранки, сообраќајот, трговијата и услужното занаетство имаат основна развојна улога.

Аналитичката методологија овозможува да се дојде до обемот, динамиката и структура и врз таа основа да се осмислат насоките на движење, развојните трендови и

нивоата на развој, да се согледаат резултатите од посетеноста и престојот, структурата и динамиката на туристичката потрошувачка и остварените резултати во овој поглед, квалитетот и обемот на сместувачки единици и нивната искористеност, определувањето на емитивните зони на туризмот и определувањето на туристичките пазари на туристичките производи на општината. Анализата ги утврдува потребите за промени и подобрувања и вклучување на соодветни кадри во имплементацијата на стратегиските мерки и активности. Анализата се однесува на човечките ресурси и вработеноста и квалитетот на физичките ресурси.

За да се дојде до релевантните развојни индикатори за развој на туризмот во општината Чаир неопходно е да се пристапи кон преглед и критички анализи на литературата, планските документи, стратегии и донесени други документи во рамките локалните структури кои ја третираат материјата која се однесува на туристичките и хотелско – угостителските потенцијали. Во овој поглед методолошки, исто така треба да се согледаат донесените документи на ниво на Република Македонија кои се релевантни за развојот на туризмот.

Покрај Стратегиите и плановите анализата треба да ја опфати и правната регулатива. На државно ниво тоа се законите и подзаконските акти, а на општинско статутите, правилниците и одлуките поврзани со туризмот.

Показателите кои се однесуваат на ставови и мислења на познавателите на приликите што се релевантни за креирање на Стратегијата се добиваат преку примарните истражувања. Во овој случај тоа е интервјутото. Примарните истражувања имаат пред сè теренски карактер. Интервјутото го систематизира и го спроведува носителот на проектот, односно главниот истражувач. Карактеристиките на оваа дејност согледани од аспект на оценките што ги даваат засегнатите страни и стручната и научната јавност кои имаат карактер на примарни истражувања.

За да може да се реализира истражувачкиот процес, неопходно е да се воспостават аргументирани компоненти во акциониот план и стратешките документи. Во оваа смисла многу се важни приоритетите, моделите на реализација, временските рамки, како и воспоставувањето на вертикална и хоризонтална координација на сите нивоа. Во насока на прифатливост на добиените резултати од истражувањата кои ги опфаќа стратегијата важно место зазема промоцијата но и презентацијата на клучните наоди во овој плански документ од стратешко значење за развојот на туризмот во општината Чаир. Придобивките треба да бидат од општо, научно и стручно значење. Документот се базира на специјално креиран теоретско-методолошки пристап, со висок степен на апликативно - стручна применливост.

Методолошкиот пристап во определувањето на развојните можности во општината Чаир се потпира на пет релевантни оперативни преземања кои последователно треба да се реализираат. Тоа се следниве:

- Ревизијата на донесените стратегии, планови и развојни програми во кои треба да се препознаат преземените активности и развојните можности во општина Чаир овозможува да се согледаат нивоата на третман на оваа дејност. Овде се донесени стратегиските документи за Локален економски развој и тоа е темелот врз кој е граден профилот на општината. Тоа е градска општина со донесен генерален и урбанистички план на општината. Постојат и акциони планови чии што датуми истекуваат и треба да се направат нови.

Што се однесува до посебните програми општината има донесено секторски програми за труд и социјална политика како и двогодишна програма за заштита на животната средина. Заштитата на животната средина е основна претпоставка за развој на туризмот на општината.

Исто така, изработен е и акционен план за енергетска ефикасност на општината кој што може да се стави во врска со туристичката изграденост. Во рамките на ревизијата на постоечките стратегии за Локален економски развој, планови и програми можевме да ги донесеме следниве мислења и ставови:

- документите претежно имаат акциони планови за реализација и забелешка е дека генерално се спроведуваат и

- стекнато е задоволството од квалитетот од изготвените и изработените планови на општина Чаир.

Меѓутоа, потребно е донесување на локален еколошки акционен план и изготвување на планови за јавно – приватно партнерство и други облици на меѓусебна кооперативност на најзначајните чинители во развојот на туризмот на општината.

-Анализа на вредностите на просторната положба овозможува да се согледа важноста на односите помеѓу сферите на туристичката активност на општината Чаир, да се утврдат релациите со опкружувањето и да се најде нејзиното место во просторните односи на другите општини во Скопје. Туристичко-географската положба на општината Чаир е во функција на користење на расположливите ресурси. Во поглед на транзитноста таа сама по себе претставува туристичка вредност.

-Утврдување на атрактивно-ресурската основа од природен и културен карактер со акцент на традиционалните етнографски вредности и спомениците на културата е во функција на нивна инвентаризација и идентификација како основа за туристичка валоризација.

-Идентификацијата на рецептивната основа, односно квалитативните и квантитативните вредности на сместување, ресторански услуги, услуги од услужно занаетчиство, комуналната уреденост и инфраструктурната опременост се параметри кои претставуваат еден од основните фактори во задоволувањето на потребите на туристите. Прибирање и анализа на овие параметри има развојна компонента.

-Анализа на интервјуто како теренско истражување овозможува изворно запознавање со проблемите и можностите за нивно разрешување врз основа на ставовите и мислењата на познавателите на приликите пред се вработените во Секторот за економски развој и бизнис секторот.

-Усогласување на првичните наоди и иницијативи од експертскиот тим со чинителите на локалниот социјален и економски развој на општината овозможува синергичен пристап во изготвувањето на Стратегијата.

-Наративна презентација на Стратегијата со акциониот план претставува синтеза на добиените резултати, при што се креира основен документ кој ќе помогне во интензивниот развој на туризмот во општината Чаир.

-Јавна интерпретација на добиените резултати има во предвид транспарентен приод во целиот процес што е од основна важност за примена на стратегијата. Таа овозможува да се уважат конструктивните критички мислења и да се инкорпорираат во неа. Така се создаваат услови сите засегнати страни да можат да ги искористат резултатите од развојот на туризмот во општината Чаир.

1.3 Принципи на изработка на стратегијата

При определувањето на принципите на изработка на стратегијата потребно да се има предвид комплексноста, хетерогеноста и единственоста на туристичкиот феномен. Тоа значи дека станува збор за единство на различни меѓусебно поврзани и зависни елементи. Ваквиот приод упатува на тоа дека принципи те се во тесна врска со целите и очекуваните резултати од Стратегијата.

Основен принцип во изработка на стратегијата претставуваа согледувањето на меѓусебната условеност и зависност на компонентите кои во Општината Чаир ги поседува туризмот. Ова произлегува од фактот дека поединечните факторите не делуваат изолирано и дека во нивното взаемно дејство е содржана единственоста на туристичкиот развој.

Во општината во областа на туризмот се јавува мултифакторското влијание кое е од широк дијапазон. Тоа значи дека е неопходно да се проучат сите фактори кои делуваат на туристичката активност, што упатува на потреба од утврдување на причинителите на појавата. Од друга страна функционалните импликации се плод на ваквите влијанија. Взаемноста на **причините и последиците** во оваа смисла е посебно акцентирана.

Принцип на систематичноста претставува пристап кој што подразбира дека при креирањето на стратегиските определби на појавите и односите во областа на туризмот во

општината Чаир тие треба да се подредуваат. Во оваа смисла, многу е важно да се определат општите, посебните и поединечните елементи на туризмот како нивна взаемност. Исто така е потребна и диференцијацијата на важните, помалку важните и ирелевантните влијанија и содржини. Врз овој принцип се темели приоритизацијата на мерките и активностите. Систематизацијата во оваа смисла подразбира и воспоставување хиерархија на подредени и надредени вредности во подготовката на Стратегијата на туризмот. Таа подразбира средување на елементите и факторите од ист или од различен ран во типолошка и квалификациона систематика.

Стратегијата го користи принципот кој што подразбира дека појавите и односите во туризмот во општината Чаир треба да се следат низ призма на нивниот **постанок и развој**. Имено, туризмот се сврзува со определени околности кои мораат да се имаат во предвид осмислувањето на неговиот развој. Карактеристична е промената во туристичкиот развој под влијание на релевантни фактори. Тоа упатува кон неопходност од следење на промените кои се дел од развојната компонента на туризмот во оваа туристичка дестинација.

Принципот на споредливост подразбира дека појавите и односите во стратешкото планирање на туризмот во општината Чаир треба да се стават во компаративен однос со слични и различни појави во и надвор од овој простор. На тој начин ќе може да се извлечат соодветните заклучоци за можното ниво на развој туризмот. Треба да се констатира дека ако не се користи овој принцип не може да се дојде до веродостојност при донесувањето на судови и апсолвирани заклучоци во рамките на стратешкото планирање. Ништо не може да биде ниту големо ниту мало или важно и неважно се додека не се спореди со друга квантитативна димензија или со друга квалитативна категорија. Само со користење на споредбени вредности може да се дојде до правилно планирање на активностите кои се дел од овој документ. Споредувањето не е само принцип кој се користи во откривањето на вредностите туку и задолжителен процесен приод во определувањето на идниот развојот на туризмот, факторите од кои зависи и функциите кои ги врши. Споредливоста е неизоставна во процесот на диференцијација на туристичките производи кои се можни во рамките на функционалноста на општината.

Покрај овие општи во стратешкото планирање неопходно е да се примена и посебни принципи. Тоа се следниве (Стратегијата за Локален економски развој на Општина Велес, со Акционен план, за периодот 2015-2020 година):

- Предлог мерки и активности кои ќе создаваат нова вредност, препознатлива од страна на чинителите, а која ќе биде објективно мерлива;
- Предлогот на вредности треба да е силно поддржан од соодветни способности и вештини на носителите и корисниците на конкретните мерки и активности вградени во Стратегијата и Акциониот план.
- Идентификацијата на предлог-вредностите, поединечните надлежности и способности на секој од партнерите е основа во процесот на изготвување и реализација на Стратегијата и Акциониот план со зацртани цели и идентификувани главни мерки и

активности како истите да се реализираат. Тоа не е возможно без посветеност на лидерите и менаџментот на сите партнери-учесници во процесот.

- Мерењето на степенот на остварување како значаен дел од Стратегијата и Акциониот план е насочено кон напредокот во нивната реализација во поглед на предвидената динамика. Ова е значајно, како поради добивањето на повратна информација на одговорните за реализација на самата стратегија во поглед на задржување на однапред планираните активности и нивната динамика, така и во поглед на тоа колку се достижни зацртаните цели и какви се евентуалните прилагодувања и измени на Стратегијата и Акциониот план кога е потребно да се направат.

1.4 Правна рамка

Изготвувањето на Стратегијата за развој на туризмот во општината Чаир произлегува од надлежностите кои и се определени во член 22 од Законот за локална самоуправа (Сл. Весник на Р.М бр.5/2002 год.) Ова е и Статутарната обврска на општината со која се определува нејзиниот развојот. Поради поврзаноста на општината во областа на туризмот со другите општини и градот Скопје во целина, Стратегијата за развој на туризмот е погодно да биде усогласена со Стратегијата на главниот град посебно во делот кој ја третира општината Чаир. Покрај оваа правна рамка, Стратегијата треба се вклопува во рамките на законите кои ја регулираат туристичката дејност какви што се следниве:

Закон за туристичката дејност, Закон за угостителската дејност и Закон за основање на Агенција за промоција и поддршка на туризмот во Република Македонија.

Освен директните закони поврзани со туристичката дејност, свое влијание имаат и сите закони поврзани со стопанството, имотно-правните односи и државното уредување. Исто така, многу важно е да се напомене и усвоената мерка на Владата на Р. Македонија со која се субвенционираат туристичките посети од странство, односно се субвенционира дојдовниот туризам со тоа што секое правно лице кое ќе донесе странски туристи со минимален престој од 3 ноќевања добива стимулација по единица турист. Стимулациите во оваа дејност се однесуваат и на „намалување на данокот на додадена вредност.

2. Ситуациона анализа

Ситуационата анализа ги опфаќа параметрите кои имаат константен и динамичен карактер. Таа се однесува на местото и улогата што во моментот ја има туризмот во Општина Чаир. Тоа подразбира дека анализата треба да ги опфати појавите и односите кои се од атрактивен и рецептивен карактер. Исто така е важно да се има во предвид комуналната сфера бидејќи развојот на туризмот не е можен без вакви показатели. Во поглед на просторните показатели битно е да се констатира дека тој може да претставува

туристички потенцијал во смисла на взаемно делување на различни фактори во општински рамки и надвор од нив.

2.1 Опис и оценка на постојна состојба во областа на туризмот во Општина Чаир

Описот и оценката на постојната состојба од областа на туризмот во Општина Чаир ќе го опфати доменот на ангажирање на факторите во развојот на туризмот. Туристичките потенцијали како ресурска основа, обемот, структурата и динамиката на туристичката и хотелско - угостителската дејност, организацијата и регулираноста на дејноста, степенот на заштита на животната средина и нејзината вклученост во туристичките активности, туристичкиот промет со посебен акцент на рецептивноста на просторот, утврдени туристички пазари и карактеристиките на туристичките производи како дел од туристичката понуда треба да се презентираат преку инвентаризација и регистрација која ќе ги опфати виталните функционални компоненти.

2.1.1 Регистар на туристички капацитети

Регистарот на туристичките капацитети главно ја опфаќа угостителската сфера, низ призма на определување на обем, динамика и структура на сместувачкиот дел и делот кој се однесува на услуги во давање храна и пијалаци. Во таа смисла, исто така е важен и етнографскиот момент, така што акцент ќе се стави и на традиционалните ресторани и јадења.

- **Анализата на активните деловни субјекти** во хотелите и рестораните ги опфаќа состојбите во општината Чаир, градот Скопје и Република Македонија. Овие параметри покажуваат колку деловни субјекти се регистрирани во овој сектор. Тие се дадени во табела бр. 1.

Табела бр. 1 - Активни деловни субјекти по сектори на дејност

Туристичка дестинација	Хотели и ресторани
Република Македонија	3.938
Скопје	1.186
Чаир	103

Извор: Активни деловни субјекти по сектори
на дејност според макстат база, 2009 , ДЗС на РМ

Од табеларниот преглед се гледа дека бројот на пријавени деловни субјекти во хотелиерството и ресторанската дејност изнесува 103. Тоа претставува учество во Скопје од 8,7%, а 2,6 %. во Р. Македонија. Ова релативно скромно учество дава простор за подобрување на состојбата. Со мерките и активностите на оваа стратегија треба да

придонесат да се подобри претприемништвото во овој сектор. Тоа подразбира дека деловни субјекти кои ја регистрирале оваа дејност ќе можат и активно да се вклучат во неа.

- **Анализата на капацитетите во угостителството** кои се однесуваат на **услуги на храна и пијалаци**, ги опфаќа обемот и учеството на овие објекти, седиштата, површините на објектите и вработеноста на општината Чаир и Скопје во Р. Македонија. Овие податоци се дадени во табела бр. 2.

Табела бр. 2 – Капацитети во угостителството (услуги на храна и пијалаци)

	ВКУПНО во РМ	Скопје	Чаир
Број на угостителски објекти	4.383	1.116	142
Угостителски објекти (%)	100%	25,46 %	3.24 %
Број на седишта	192.461	51.454	4.219
Број на седишта (%)	100%	23,22%	1.9%
Површина на објектите (м ²)	339.289 м ²	103.765 м ²	9.089 м ²
Површина на објектите (%)	100%	21,96 %	1,92%

Извор: Попис на капацитети во угостителството во Република Македонија, 2016, ДЗС на РМ

Од табеларниот преглед може да се констатира дека во општината Чаир, бројот на угостителски објекти изнесува 142, што претставува учество од само 3,24%, во вкупниот број од 4.383 објекти во Р. Македонија. Кај Скопје тоа е 25,46% , што значи дека учеството на оваа општина и на ова ниво е релативно ниско. Ако бројот на објекти се спореди со бројот на деловни субјекти кои регистрирале ваква дејност, се гледа дека деловни субјекти имаат најмалку по еден објекти кој што е вклучен во угостителската понуда. Веќе констатиравме дека тоа е основа за активен однос во поглед на зголемување на бројот на угостителски објекти (објекти за исхрана и пијалаци) во општина Чаир.

Бројот на седишта покажува уште поголемо заостанување. Тој изнесува 4.219 седишта или само 1,9% од вкупниот број (192.461) во Р. Македонија. Ова зборува дека во наредниот период треба да се очекува зголемување на бројот на седишта.

Анализата на вкупната површина на објектите коинцидира со бројот на седишта. Таа во општината изнесува 9.089 м², што исто така претставува учество од 1,9%. Тоа значи дека е потребно да се прошири површината за урбана опрема за угостителска дејност со што ќе се придонесе и бројот на седишта да се зголеми. Така ќе се даде придонес и во зголемувањето на површините и бројот на седишта во Чаир и Скопје во целина.

- **Анализата на капацитетите за сместување** се однесува на обемот на објекти, соби, легла, површина на објектите и на вработеноста и учеството на Чаир и Скопје во вкупниот број. Овие податоци се дадени во табела бр. 3.

Табела бр. 3 – Капацитети за сместување по општини според пописот на угостителството

	ВКУПНО	Скопје	Чаир
Број на угостителски објекти	574	120	13
Број на угостителски објекти (%)	100%	20,91%	2,26%
Број на соби	17.235	3.586	264
Број на соби (%)	100%	20,81%	1,53%
Број на легла	46.289	9.615	505
Број на легла (%)	100%	20,77%	1,09%
Површина на објектите (м²)	908.345 м ²	145.881 м ²	7.320 м ²
Површина на објектите (%)	100%	16,06%	0,81%

Извор: Попис на капацитети во угостителството во Република Македонија, 2016, ДЗС на РМ

Параметрите во табела бр.3 покажуваат дека во поглед на обемот и структурата на сместувачките капацитети имаат, исто така скромна застапеност. Бројот на угостителски објекти за сместување е симболичен и изнесува само 13. Тоа е учество, од само 2,26% во вкупниот број на објекти во Р. Македонија кој изнесува 574.

Бројот на соби кои се регистрирани во општина Чаир изнесува 264. Во поглед на учеството во овие капацитети состојбите се уште поскупо. Тоа изнесува 1,53%. Овој податок за состојбите коинцидира и со бројот на легла и со површините и на овој вид на објекти. Бројот на соби изнесува само 505 или учествува со 1,53%, а површината на објектите е 7.320м², односно учество од 0,81%.

Врз основа на овие показатели може да се види дека постои изразен простор за подобрување на состојбите и излегување од овие симболични вредности. Ова упатува на најскромни развојни состојби, така што очекувањата за зголемување имаат реална основа. Но, неопходно е да се преземат активности со кои ќе се прошират капацитетите и ќе дојде до ставање во функција на нови објекти, како кај оние од областа на хотелиерството, така и во домашното сместување.

2.1.2 Човечки капацитети и вработеност

Централната позиција што има општината Чаир во рамките на Скопје ѝ овозможува широк простор на користење на човечки ресурси. Тие се од доменот на општа кадровска структура и од специјализирано образование. Скопје претставува универзитетски центар, така што кадровските потенцијали се пристапни во нејзиното непосредно окружување. Значи дека општината може да ги искористи различните профили на образование за вклучување во развојот на туризмот. Што се однесува до специјализираниот кадровски потенцијал на располагање ѝ стојат пред сè институциите во Скопје и Тетово и надвор од овие рамки. Во Тетово на државниот универзитет на Економскиот факултет функционира студиска програма за туризам која се изведува на македонски и албански јазик со што се овозможува стручност и комуникативност на кадрите кои се школуваат во оваа институција. Во самиот град Скопје постојат дисперзирани студии на Факултетот за туризам и бизнис логистика од Гевгелија во рамките на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Покрај тоа на Природно - математичкиот факултет во Скопје во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ исто така постои студиска програма за туризам. Во Скопје се школуваат кадри и на Универзитет за туризам и менаџмент. Ова покажува дека се работи за солидна образовна високошколска основа која може да се искористи во развојот на туризмот во Општина Чаир.

Средното образование свој потенцијал од областа на туризмот и угостителството може да користи од средните училишта. Во Град Скопје работи средното стручно училиште "Лазар Танев" кое е најголемо во Република Македонија и каде се образуваат, воспитуваат и продуцираат кадри за потребите на угостителско-туристичката дејност. Во средното стручно општинско училиште "Моша Пијаде"- Тетово исто така се школуваат кадри од оваа дејност. И другите средни училишта кои школуваат кадри од областа на туризмот можат да претставуваат значаен потенцијал, но наведените училишта се најблиску до општината така што и достапноста е порелевантна. Тоа значи дека општината Чаир може да користи солиден кадровски потенцијал и да ги разрешува проблемите од областа на вработувањето во туризмот и угостителството.

Вработеноста во угостителството се однесува како на сместувачкиот дел, така и на користењето на услуги на храна и пијалаци. Обемот и учеството на вработеноста во Општина Чаир и Скопје во вкупниот обем на Република Македонија е даден во табела бр. 5.

Табела бр. 5 – Вработеност во угостителството

Капацитети за сместување и угостителство (храна и пијалаци)			
	ВКУПНО во РМ	Скопје	Чаир
Број на вработени во капацитети за сместување	6.981	1.693	113
Процентуално учество (%)	100%	24.25%	1,62%
Број на вработени во угостителски објекти (храна и пијалаци)	19.718	6.815	568
Процентуално учество (%)	100%	34,56%	2,88%

Извор: Попис на капацитети во угостителството во Република Македонија, 2016, ДЗС на РМ

Од табеларниот преглед се гледа дека вработеноста во капацитетите за сместување се симболични и изнесуваат само 113 вработени. Тоа се одразува и на учеството во вкупната вработеност во овој сектор во Република Македонија кое изнесува само 1.62%. Слична состојба е и во поглед на вработеноста во угостителските објекти кои даваат услуги на храна и пијалаци. Бројот на вработени во овој сектор изнесува 568, што претставува учество во вкупната вработеност во Република Македонија од 2,88 %.

Овие показатели покажуваат дека вработеноста во периодот до 2024 година треба забележително да се подобри во контекст на зголемување на вкупните капацитети на општината Чаир. Овој став произлегува од состојбата со ниската вработеност и од претпоставките дека ќе дојде до проширување на постојните објекти и дека ќе се создадат услови за нови просторни и кадровски подобрувања.

2.1.3 Регистар на традиционални јадења

Традиционалните јадења претставуваат дел од етнографската угостителска понуда на секторот туризам во општината Чаир. Најголем број од нив се лоцирани во Старата скопска чаршија, така што покрај другите етнографски вредности на чаршијата ѝ даваат посебен квалитет кој може да се определи како можност за соединување со корените на постоењето на оваа специфична култура. Во регистарот (Табела бр. 6 во Прилог) се опфатени главните јадења и десертите како и формите на подготвени специјалитети.

2.1.4 Застапеност и регистар на културно – историското наследство

Културното наследство во општината има основна развојна улога на туризмот. Карактеристично е дека тоа има повеќедимензионален карактер. Врз оваа основа можеме да претпоставиме дека посетеноста може да биде од различни сегменти со аспирации кои треба да се задоволат во овој простор. Застапеноста на културното наследство во општината Чаир е дадено во табела бр. 7.

Табела бр. 7 - Застапеност на културно-историското наследство во Чаир

	<i>Верски објекти (цркви, џамии, манастири, теќе)</i>	<i>Споменици</i>	<i>Други објекти и површини од јавно значење и природно наследство</i>
Општина Чаир	12	2	12

Извор: Студија за прикажување на културното и природното наследство во скопскиот регион, 2012

Од табеларниот преглед се гледа дека во општината се застапени 12 верски објекти (цркви, џамии, манастири, теќе), 2 споменика и 12 други објекти. Ова зборува за солидна основа за развој на културниот, верскиот, манифестацискиот туризам и едукативни активности.

Регистарот на културно-историски вредности ги опфаќа поименично овие вредности како локалитети и објекти, содржината на атрактивноста и можноста за користење како посебни туристички производи. Овој регистар е даден во Табела бр. 8 во прилог.

2.1.5 Регистар на етнографското наследство

Регистарот на етнографското наследство ги опфаќа традиционалните занаети и фолклорот. Во рамките на традиционалните занаети утврдени се содржини и видови кои можат да се искористат во туристичката дејност. Посебно место заземаат грнчарството, плетарството, кујунџиството, филигранството, кожарството, крзнарството и шапкаството. Како можности за користење се утврдени едукативните содржини, креативните работилници, промоцијата на старите занаети, изработката и продажбата на сувенири. Во рамките на регистарот на фолклорот свое место заземаат културно – уметничките друштва: КУД „Ибе Паликуќа“ и КУД „Емин Дураку“. Тие овозможуваат збогатување на содржината на престој на туристите со традиционални градски носии, ора, обичаи и песни, а можат да

се искористат низ манифестации со културни и забавни содржини. Овој регистар на етнографското наследство даден е во Табела бр. 9 во прилог.

2.2 Туристичка посетеност и престој

Туристичката посетеност и престој го определува нивото на интерес на туристите за атрактивностите и рецептивната база во општината Чаир. Овие параметри се однесуваат како на домашните, така и на странските туристи. За да се утврдат тенденциите во оваа сфера дадени се и движења во периодот од 2011 година до последната анализирана година (2017 г.). Периодот кој се зема за анализа е период во кој се води евиденцијата по општини од страна на Државниот завод за статистика на РМ што зборува за релевантноста на податоците, бидејќи е покриен целиот период. Тие се дадени табеларно и графички.

Во табелата бр. 10 е дадена посетеноста на домашните и странските туристи.

Табела бр. 10 – Обем на посетеност на туристите

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Домашни туристи	640	1.145	1.189	1.364	2.417	2.692	2.781
Странски туристи	5.730	9.179	12.814	12.828	29.809	33.395	38.333
ВКУПНО	6.370	10.324	14.003	14.192	32.226	36.087	41.114

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Од табеларниот преглед се гледа дека вкупниот број на туристи, како кај домашните, така кај странските постојано се зголемува. Во првата анализирана година бележи посетеност од 6.370, а во последната 41.114 туристи. Постојаниот пораст кој е евидентиран во сите анализирани години како континуитет. Тој е даден во табела бр.11 низ презентација на индексите на пораст.

Табела бр. 11 –Динамика на посетеноста на туристите

Индекс база 2011 година							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Домашни туристи	100	179	186	213	378	421	435
Странски туристи	100	160	224	224	520	583	669

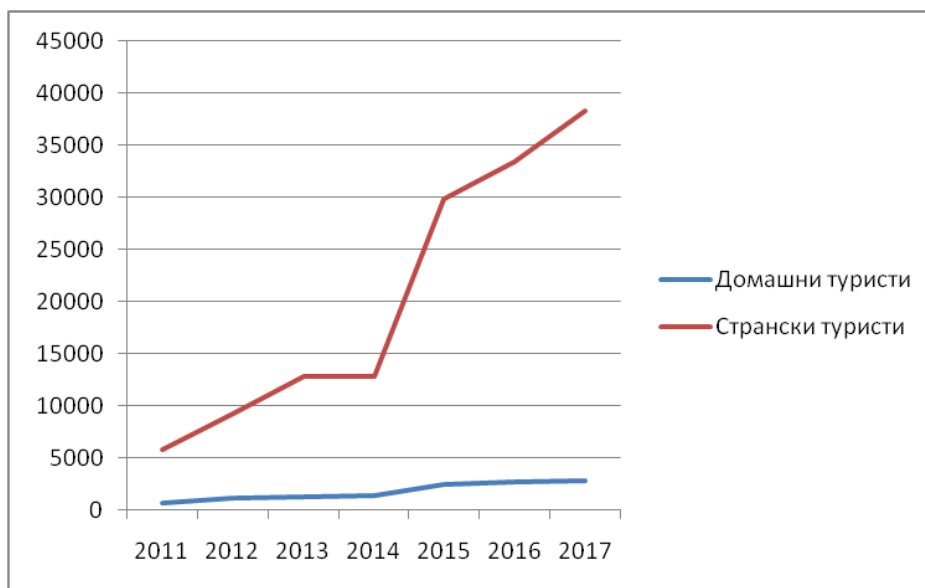
Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Од табелата се гледа дека индексот на зголемување кај домашните туристи е евидентирано како интензивна динамика. Така порастот во 2017 год. се движи во рамките на индекс 435, што значи дека бојот на посетители од државата се зголемил за повеќе од 4 пати. Ова е оптимистички показател затоа што ако ваквата динамика има позитивна тенденција на зголемување на туристичката посетеност.

Посебно оптимистичка требаа да биде проекцијата на развојот на странската посетеност. Индексот на пораст е постојан, а динамиката поинтензивна. Така во 2017 година порастот на движењата на странските посетители бележи индекс од 669. Тоа значи дека нивниот број се зголемил за 6.7 пати. Со оглед на тоа дека странската посетеност има поголем придонес во економските ефекти овој тренд ќе придонесе да дојде поинтензивен развој на туризмот.

Овие движења се дадени и во графиконот бр. 1. Во него се презентирани податоците за посетеноста по години кај странските и кај домашните туристи.

Графикон 1 – Движење на посетеноста

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Графиконот на илустративен начин ги презентира движењата на туристичката посетеност. Очигледно е дека постои постојан пораст и кај домашните и кај странските посетители. Меѓутоа, порастот кај странските посетители воочливо има поголема динамика.

- Престојот на туристите претставува показател кој ја покажува во која мерка туристите се задржуваат во општината во текот на својата посета. Ова се однесува како на домашните така на странските туристи. Тие се дадени во табела број 12.

Табела бр. 12 – Остварени ноќевања на туристите

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Домашни туристи	1.123	2.012	1.640	1.902	3.201	3.684	3.834
Странски туристи	10.432	14.178	20.156	20.546	46.828	56.434	64.322
Вкупно	11.555	16.190	21.796	22.448	50.029	60.118	68.156

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Од табеларниот преглед се гледа дека бројот на остварени ноќевања на домашните туристи во анализираниот период има забележителен подем. Во 2017 година овој број достигнува 3.834 ноќевања. Бројот на остварени ноќевања на странските туристи изнесува 64.322. Ова зборува дека во овој поглед преовладуваат остварувања на странските туристи со импресивна разлика. Ова произлегува од природата на развојот на туризмот во урбана средина во која престојот е краток и многу малку луѓе од земјата ноќеваат во вакви туристички дестинации, односно релативно брзо се враќаат во местата на живеење. Но, за развојот на туризмот должината на остварениот престој има е многу важна бидејќи врз неа се темелат девизните приходи во туризмот и потрошувачка која има бележи позитивни резултати.

Развојот на туризмот е во тесна врска со движењето на остварените ноќевања во овој анализиран период. Таа се однесува како на домашните така на странските туристи. Овие показатели се дадени во табела бр. 13.

Табела бр.13 – Динамика на движење на престојот

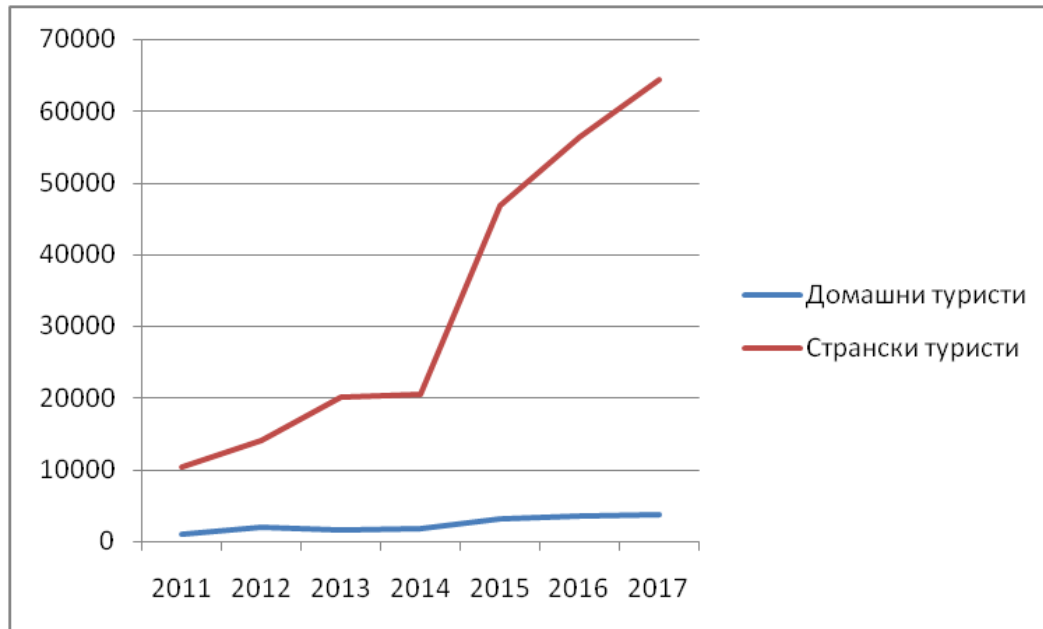
Индекс база 2011 г.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Домашни туристи	100	179	146	169	285	328	341
Странски туристи	100	136	193	197	449	541	617

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Анализата на движењето на остварените ноќевања кај домашните туристи има дисконтинуирано движење само првите 3 години од овој период. Во наредниот период доаѓа до постојано зголемување, така што во 2017 год индексот достигнува 341 во однос на базната 2011 год. Кај престојот на странските туристи ова движење е континуирано. Тоа се јавува во сите анализирани години за во последната (2017) да достигне индекс на пораст на ноќевањата од 617. Ваквите движења се во контекст со туристичката посетеност. Бројот на ноќевања на странските туристи се зголемил за повеќе од 6 пати. Се работи за изразито позитивни остварувања, што овозможува да констатираме дека и во наредниот петгодишен период можеме да очекуваме позитивни резултати. Резултатите од остварените ноќевања се дадени и во графичка форма. Во графикон бр.2 е дадена воочливата разлика во остварените ноќевања кај домашните и странските туристи.

Графикон 2 – Движење на престојот

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Графиконот 2 воочливо ги прикажува движењата на остварените ноќевања и нивните соодноси во овој поглед. Од кривите што ги има се гледа дека порастот кај странските туристи е забележително подинамичен, во однос на домашните туристи што е охрабрувачка состојба, бидејќи се работи за солидна основа за идни остварувања.

2.3 Остварени приходи од областа на туризмот

Остварените приходи се индикатор, не само на туристичкиот туку и економскиот развој на општината Чаир. Анализата на остварените приходи кај домашните туристи го изразува нивното прелевање од други средини во оваа туристичка дестинација. Сепак, најрелевантна е потрошувачката која ја остваруваат странските туристи бидејќи таа ги зголемува девизните приходи и има дури и директно учество во зголемувањето на бруто-домашниот производ. Обемот на остварени приходи како туристичка потрошувачка е дадена во табела бр. 14.

Табела бр. 14 – Туристичка потрошувачката

во долари

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Домашни туристи	89.840	160.960	131.200	152.160	256.080	294.720	306.720
Странски туристи	834.560	113.4240	1.612.480	1.643.680	3.746.240	4.514.720	5.145.760
Вкупно	924.400	1.295.200	1.743.680	1.795.840	4.002.320	4.809.440	5.452.480

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Од табеларниот преглед можеме да воочиме дека приходите кои се остварени по основ на странски престој на туристи е забележително поголем од остварувањата на домашните туристи. Во последната анализирана година странските туристи оствариле 5.145.760 долари, а домашните 306.720 долари. Тоа значи дека деловната заедница и другите даватели на услуги оствариле вкупните приходи од 5.452.480 долари. Ако се споредат овие остварувања со оние од првата анализирана година ќе се види дека дошло до забележително покачување. Движењата на туристичката потрошувачка се дадени во Табела бр. 15.

Табела бр. 15 - Динамика на движење на потрошувачката

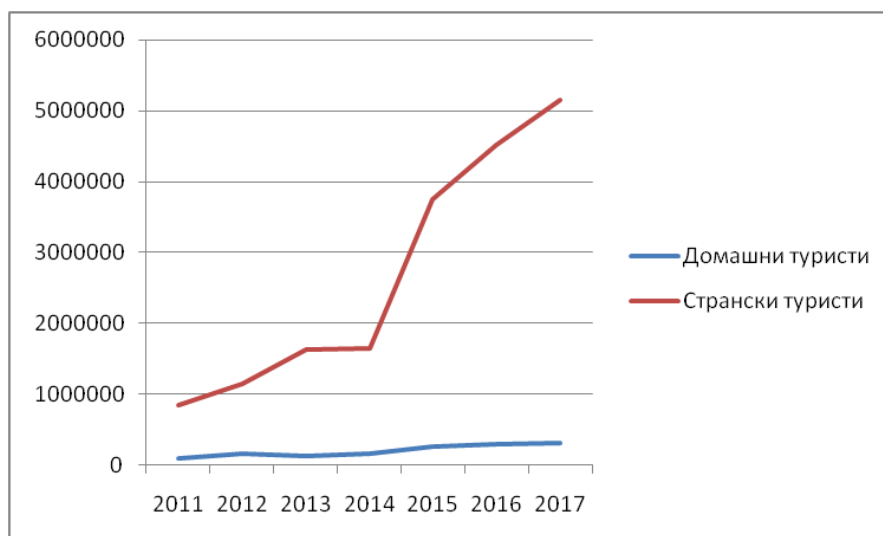
Индекс база 2011 г.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Домашни туристи	100	179	146	169	285	328	341
Странски туристи	100	136	193	197	449	541	617

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Податоците во табеларниот преглед покажуваат дека во општината Чаир остварените приходи во анализираниот период постојано се зголемуваат. Индексот на зголемување е присутен, како кај домашните така кај странските туристи. Овој тренд на зголемување на туристичката потрошувачка највисоко ниво достигнува во 2017 год. кога кај домашните туристи се зголемува за 3,4 пати, а кај странските туристи за 6, 17 пати, во однос на базната 2011 год. Тоа зборува дека за ефекти кои можат да се очекуваат и во наредниот петгодишен период. Овие движења се прикажани во графиконот 3.

Графикон 3 – Движење на туристичката потрошувачка

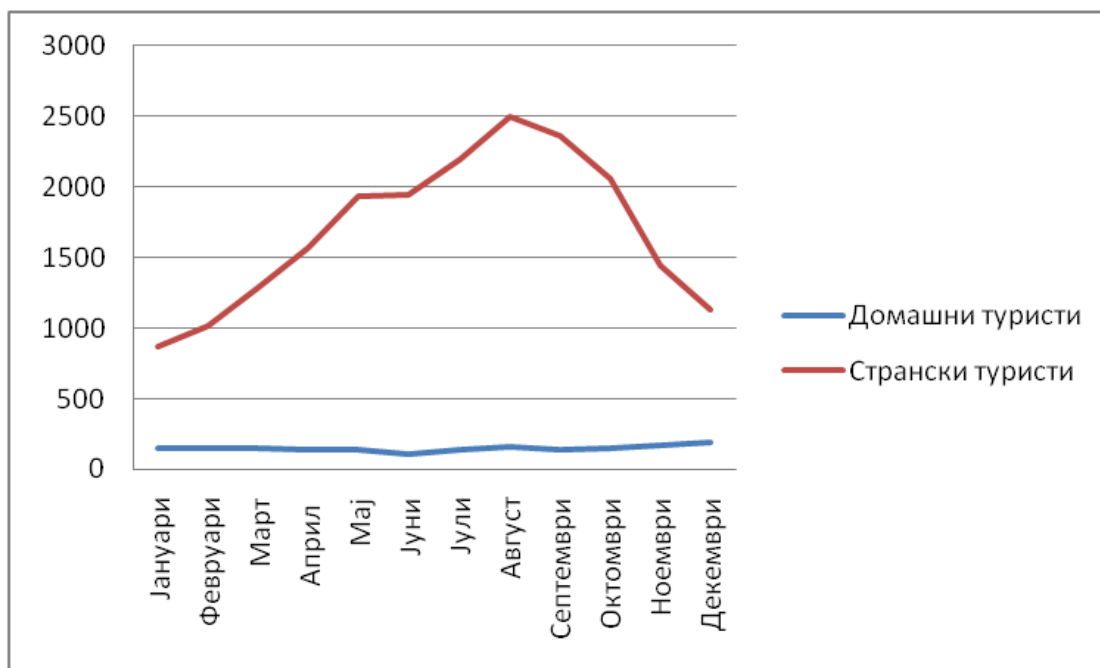
Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Графиконот 3 илустративно покажува дека движењето на туристичката потрошувачка посебно е нагласена кај странските туристи. Овој динамичен пораст има позитивна конотација затоа што овозможува позитивни развојни тенденции.

2.4 Сезоналност на посетеноста

Сезоналноста на посетеноста и престојот претставува најголем проблем воопшто во развојот на туризмот. Ова произлегува од тоа што во сезонални услови неопходно е да се има сезонска работна сила, понудата да биде лоцирана само во определен период од годината, а со тоа да се намали рентабилноста на работењето и да се зголемат трошоците во работниот процес. Поради тоа неопходно е мерките да бидат насочени токму кон натамошно релаксирање на сезоналните процеси.

Графикон 4 – Сезоналност во туризмот

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Во општината Чаир посетеноста од страна на туристите не е со јасно изразена сезоналност. Посебно тоа се однесува на домашната клиентела. Одредена сезоналност е присутна кај странските туристи кои својата посетеност во анализираниот период од 2011-2017 година ја лоцираат во месеците од Април до Ноември што значи дека само во зимските месеци се намалува посетеноста на оваа туристичка дестинација. Ваквата состојба ни посочува дека во зимскиот дел од годината е неопходно да се организираат манифестации, собири и приредби со цел и во тој временски интервал да се подобри посетеноста, а со тоа да се постигнат и позитивни развојни резултати.

2.5 Определување на емитивни зони на туризмот

Определувањето на емитивните зони е важно како потенцијален пазар за пласман на туристичките производи од општината Чаир како туристичка дестинација. Нивната лоцираност произлегува од динамиката на посетеност по земји на припадност. Врз основа на овие параметри можевме да ги утврдиме земјите од кои се очекува најголема посетеност и во наредниот период. Податоците за состојбите се систематизирани во табелата бр. 16.

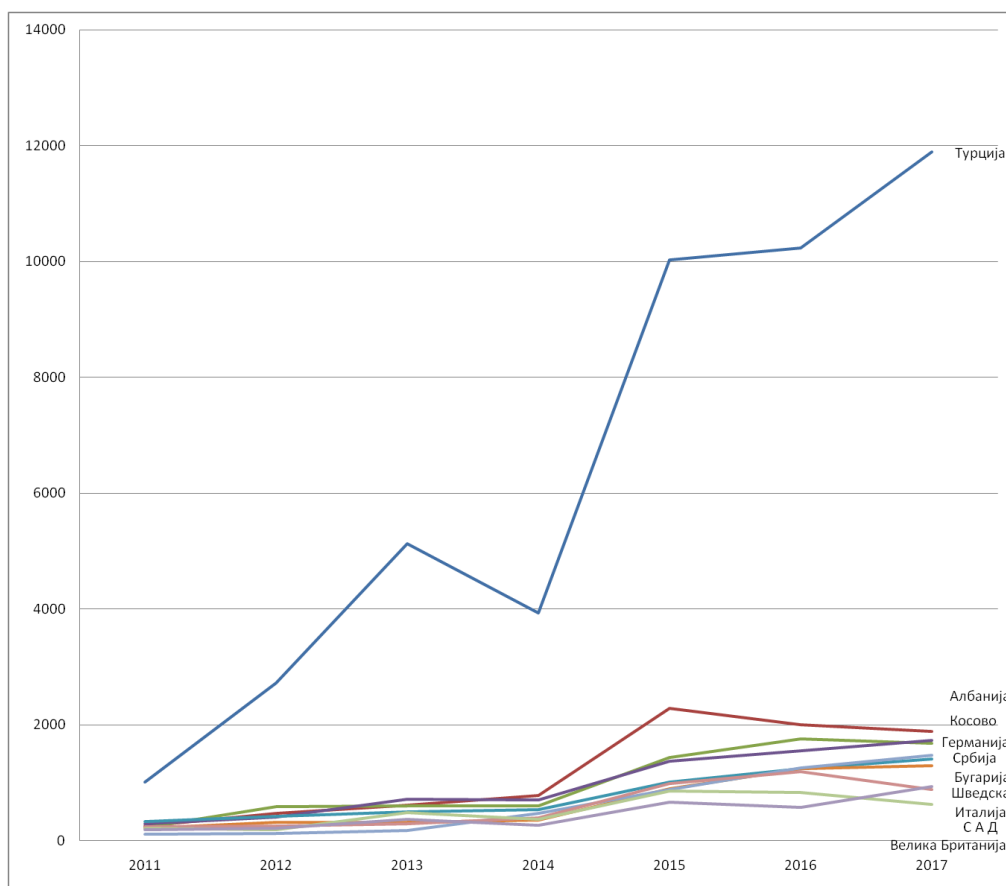
Табела бр. 16 – Туристичка посетеност по емитивна земја

	Емитивна земја	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Вкупно
1.	Турција	1.015	2.726	5.121	3.937	10.029	10.223	11.886	44.937
2.	Албанија	256	474	610	779	2.283	1.999	1.888	8.289
3.	Косово	234	599	600	611	1.438	1.762	1.684	6.928
4.	Германија	295	415	715	709	1.379	1.557	1.738	6.808
5.	Србија	330	420	498	534	1.018	1.247	1.417	5.464
6.	Бугарија	214	319	323	358	891	1.242	1.296	4.643
7.	Шведска	113	120	179	471	881	1.256	1.478	4.498
8.	Италија	238	249	292	387	983	1.189	881	4.219
9.	С А Д	208	188	485	363	857	831	624	3.556
10.	Велика Британија	197	223	375	273	666	571	932	3.237
11.	Романија	90	126	173	339	529	807	1104	3.168
12.	Хрватска	285	265	180	281	435	489	582	2.517
13.	Словенија	255	269	246	213	377	563	591	2.514
14.	Холандија	196	156	283	328	539	416	594	2.512
15.	Полска	124	298	213	281	476	418	657	2.467
16.	Други азиски земји	31	63	93	157	298	746	964	2.352
17.	Франција	183	236	196	162	533	447	579	2.336
18.	Белгија	75	116	208	167	477	546	576	2.165
19.	Грција	185	177	244	190	431	490	418	2.135
20.	Швајцарија	64	150	168	161	448	455	515	1.961
21.	Кина	31	88	19	48	363	786	612	1.947
22.	Австрија	111	200	227	166	307	421	440	1.872
23.	Норвешка	35	69	98	120	370	535	513	1.740
24.	Данска	23	59	50	175	364	440	476	1.587
25.	Босна и Херцеговина	77	199	171	179	273	351	327	1.577
26.	Шпанија	76	86	76	85	279	265	669	1.536
27.	Други европски земји	14	27	50	83	332	378	475	1.359
28.	Унгарија	71	86	91	91	150	272	545	1.306
29.	Канада	21	21	32	77	152	294	556	1.153
30.	Црна Гора	59	117	109	89	172	290	229	1.065
31.	Австралија	41	67	100	131	239	232	249	1.059
32.	Руска Федерација	27	90	75	99	190	239	316	1.036
33.	Финска	117	100	60	87	218	254	174	1.010
34.	Чешка	63	65	56	92	133	152	234	795
35.	Израел	26	14	10	21	134	234	282	721

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Од табелата се гледа дека во анализираниот период дошло до забележителни поместувања на емитивноста. Забележителен е прометот кој го остваруваат туристите од Р. Турција. Тие се наоѓаат на првото место со вкупен број на посети во овој период од околу 45.000. Забележително е дека турските туристи постојано ја зголемуваат својата посетеност во овој период, така што од 1.015 во 2011 година бројот се зголемува на 11.886 во 2017 година. На второ место е Р. Албанија, а на трето е Косово. Туристите од овие земји исто така бележат перманентен пораст во овој анализиран период. Овие состојби можат да се објаснат со интеркултурните односи кои постојат во општината и застапеноста на културно – историските споменици од ориентален карактер. Од западноевропските земји најголем број на туристи доаѓаат од СР Германија. Радува податокот дека нивниот број постепено се зголемува така што може да се очекува германскиот пазар после наведените пазари на Турција, Албанија и Косово да биде еден од најзначајните пазари за пласман на туристичките производи на општината Чаир. Во туристичкиот промет следат Србија, Бугарија, Шведска, Италија, САД и Велика Британија. Тоа се всушност десетте топ емитивни земји кон кои треба да се насочува туристичката понуда на општината. Земјите кои следат претставуваат потенцијални пазари. Посебно тоа се однесува на туристите од Хрватска, Словенија и Холандија, односно Кина која остварила посетеност во 2011 година од само 31 посетител, а во 2017 година 612 посетители. Ваквите потенцијали во наредниот петтогодишен период треба да се искористат со реализација на предвидените мерки и активности во Акциониот план. Движењата на посетеноста по емитивни земји на најзначајните емитивни пазари дадена е во графиконот бр. 5.

Графикон 5 – Движење на посетеноста по емитивни земји

Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, 2018

Од графиконот 5 може да се забележи дека илустративно е презентирано доминантното ниво на посетеност на туристите од Турција. Врз основа на тоа се темели и потребата од насочување на туристичката понуда кон оваа земја. Но, исто така сугерира дека неопходно на туристичкиот пазар во Турција да се настапува со туристички производи кои ќе ги отсликаат вредностите на интер-културните релации на оваа туристичка дестинација со емитивниот простор. Останатите емитивни земји имаат поблаги пораста, но јасно е дека и во оваа насока треба да се движи туристичката понуда.

2.6 Извештај од теренско истражување

Теренското истражување се однесуваше на согледување на карактеристиките што ги имаат потенцијалите за развој на туризмот во општината. Ова истражување е од примарен карактер и содржи мислења и ставови во врска со карактеристиките кои ги поседува општината Чаир во поглед на можностите за унапредување на туризмот. Резултатите од ова истражување покажуваат дека познавателите на прилики во општината сметаат дека простор за унапредување има во рамките на очекуваните посети на туристи од соседните региони од државата и странство. Исто така, нивно мислење е дека треба да се унапреди размената на туристите со соседните региони од државата и од земјите од окружувањето. Отсуството на формалности и бариери во посетата во општината е оценето како позитивна околност што значи дека општината има позитивен став кон доаѓањето и престојот на туристите. Според тоа, просторната положба позитивно се одразува врз туристичкиот развој на општината.

Во врска со оценката на манифестациите највисоко ниво на вредност се дава на религиозните настани и историјатот кој ги поврзува емитивните земји на туризмот (Турција, Албанија и Косово) со општината Чаир. Културните манифестации можат да се унапредат, додека забавните и спортските манифестации се наоѓаат на пониско ниво. Затоа е потребно и тие да се вклучат во туристичката понуда за да се зголеми нејзината содржајност.

Кај оценката на етнографското наследство највисоки оценки има традиционалното занаетчиство и фолклорот. Простор за унапредување се јавува кај активноста на културно – уметничките друштва чиј број е скромн. Тие можат да придонесат во унапредувањето на организацијата на туризмот.

Туристите сметаат дека нивото на регистрирани домаќинства и фирми во општината за давање на туристички услуги е многу ниско што отвора простор за нивно унапредување. Локалната самоуправа е оценета како релативно добра организациска структура во поглед на донесувањето на документи со кои се поттикнува соработката во областа на туризмот иако и на овој план постои можност за поинтензивен пристап во развојот. Зелените и рекреативните површини имаат релативно скромни карактеристики, иако со помош на расположливите можности општината чини напори да ги унапреди. Безбедносната состојба во општината е релативно добра иако се смета дека може да се делува во правец на унапредување на меѓусебното разбирање во односите меѓу туристите и локалните заедници. Донесените плански документи за безбедност се на високо ниво. Слична оценка се дава и за генералните и деталните урбанистички планови за користење на земјиштето и инфраструктурата за потребите на туристичкиот развој. Познавателите на прилики сметаат дека промоцијата на туризмот може да се унапреди со организациско поврзување на Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот (АППТ).

Рецептивните капацитети се оценети како недоволно по својот обем. Што се однесува до квалитетот тој треба да се унапреди. Оценката на прифатливоста на туризмот кај населението не е на највисоко ниво, така што отвора простор за преземања во позитивна насока. Исто така, простор за унапредување сметаат дека има и во областа на обезбеденоста на информатичка инфраструктура.

За управувањето со потенцијалите познавателите на приликите сметаат дека е релативно добро, но оставаат можност за аудио-визуелно техничко опремување на атрактивностите и подобрување на инфраструктурата. Усогласеноста на понудата и побарувачката е оценета како можен простор за понатамошни активности на планот на прифатливост на туристичките производи на туристичкиот пазар. Сезоналноста е оценета како релативно избалансиран фактор, но исто така постои можност и на овој план да се дојде до унапредување. Човечките ресурси се оценуваат како склоност кон гостопримство, но во однос на вработувањето сметаат дека може да се направи исчекор на стручен план.

3. Мисија и визија за развој на туризмот во општина Чаир

Раководните и управувачките структури во општината Чаир, предводени од Градоначалникот имаат изразени амбиции на туризмот да му овозможат да стане акцелератор на економскиот и општествениот развој. Тие преземаат активности со кои ќе овозможат реализација на зацртаните цели. Во таа смисла, стратешките приоди добиваат плански карактер. Тој наоѓа основа во јасно определените мисија и визија за развој на туризмот.

3.1 Мисија за развој на туризмот

Мисијата на општината за развој на туризмот произлегува значењето кое му се дава во општината Чаир. Таа може да се дефинира како заложба на сите организациски структури и засегнати страни туризмот да доживее подем како конкурентна развојна дејност. **Основна мисија е општината Чаир да биде препознатлив по туристичката физиономија и содржинска структура.** За да посветеноста во оваа насока биде рационална неопходно е поврзување на компонентите на туризмот во една заедничка целина која ќе овозможи оптимално користење на ресурсите кои стојат на располагање. Со тоа ќе се обезбеди долгорочен развој на чинителите кои се лоцирани во овие дејности, а

се управувани од заедничките интереси на засегнатите страни и круцијалните управувачки структури.

Напорите се насочени кон унапредување на менталитетот на населението кон гостопримството, така што секоја посета произведува чувство на задоволство, како кај давателите на услугите, така кај нивните гости. Ресурската основа на туристичката понуда треба да претставува подлога за креирање на туристички производи и поединечни услуги, кои имаат конкурентни вредности на туристичкиот пазар. Мисијата на развојот на туризмот, покрај акцелерацијата на стопанството, позитивните економски резултати и општествените придобивки треба да биде фактор на промоција на општината Чаир како привлечна туристичка дестинација. Мисијата ги содржи следниве развојни начела на општината:

- партнерство меѓу сите засегнати страни од областа на спортот и туризмот;
- преку унапредување на туристичката инфраструктура да се дојде до селективен пристап во развојот на оваа дејност;
- туристичката понуда да опфати автентичност и креативност во културните и природните вредности и да ја унапреди заштитените целини локалитети и објекти;
- унапредување и диверзификација на угостителската понуда во областа на специјализирани услуги според можностите кои стојат на располагање во општината и
- подигнување на квалитетот на услугите во понудата преку примена на најновите норми и стандарди во туризмот и угостителството, кои одговараат на софистицирана побарувачка.

3.2 Визија на развојот на туризмот

Визијата на развојот на туризмот во општината Чаир во тесна врска е со посветеноста на чинителите и засегнатите страни во рамките на зацртаната мисија. Општината Чаир во 2023 год. е **препознатлива туристичка дестинација**, која врз основа на расположливите туристички ресурси може да креира туристички производи конкурентни на туристичкиот пазар. Развојот на туризмот овозможува простор за инвестиции. Туризмот овозможува интензивен процес на вработувања, при што се отвораат нови работни места. Тоа е туристичка дестинација што во функција на афирмација на одржливоста го негува своето културно и природно наследство, ги негува традициите кои произлегуваат од мултиетничките хармонизирани односи. Како туристичката дестинација која има постигнато ниво на извонредна почит кон животната средина постанала бренд: **„Туризам во Чаир е култура, хигиена и уредност“**. Во водени од овој слоган во општината Чаир постигнато е високо ниво на унапредување на хигиената и хортикултурното уредување. Заштитени културни вредности се зачувани во својата автентичност, а во туристичката понуда се вклучени нови атрактивности. Така е **подобрена конкурентноста** на туристичките производи на туристичкиот пазар. Токму во овој период се изнајдени нови туристички пазари, така што општината се посетува и од туристи од нови средини.

Хармонизацијата во интеркултурните односи постана пример на соживот и меѓусебна соработка во туризмот. Тој се применува и во други средини. Културата на однесување постана позитивен фактор во интеракциските односи меѓу туристите и давателите на услуги. **Сместувачките капацитети постигнале висок квалитет** и примена на современи стандарди. Рестораните се карактеризираат со изразита **автентичност во понудата**, а порастот на бројот на стопански субјекти во туризмот и угостителството ја зајакна конкуренцијата и го подобри **квалитетот на услугите**. Домашното сместување стана рецептивен фактор на развојот на туризмот. Сезоналноста во посетата се сведе на најмала мерка со што рентабилноста на работењето се издигна на повисоко рамниште и **се зголеми туристичката потрошувачката**. Со подигањето на нивото на **безбедност на туристите**, недоразбирањата и сведувањето на негативните појави општината Чаир се воспостави како туристичка дестинација во која се гарантира сигурноста на туристите и нивните добра. Треба да се овозможи степенот на **задоволство на туристите** од престојот да биде на високо ниво.

4. Утврдување на цели и резултати за промоција на туризмот

Целите на промоцијата на туризмот коинцидираат со општите целите кон кои се стреми туристичкиот развој. Оваа поврзаност подразбира дека промоцијата е една од основните активности кои овозможуваат туризмот да биде фактор на вкупниот општествено економскиот развој на општината Чаир. За да може ова да се операционализира, неопходно е да се определат општите и специфичните цели и да се согледаат очекуваните резултати. На овој начин ќе се дојде до прецизно утврдени насоки кон кои водат мерките и активностите кои се зацртани во овој стратегиски документ. Утврдувањето на целите и очекуваните резултати се втемелени на визијата која засегнатите страни ја определија како функционална слика на туризмот во идниот петгодишен период.

4.1 Општа цел

Стратегиските определби за развојот на туризмот, во чии рамки промотивните активност имаа една од основните улоги во оваа општина. **Општа цел е таа да стане конкурентна, афирмирана и прифатлива туристичка дестинација на туристичкиот пазар, со што ќе се овозможи стопански подем, зголемување на вработеноста и квалитетот на живот.** Тоа подразбира дека промоцијата ќе овозможи репутација на општината во и надвор од државните рамки. Развојот на туризмот треба да му овозможи да биде клучен чинител на неговата одржливост, чие управување ќе ги соедини атрактивностите од

различна природа и ќе овозможи да се користат според европските стандарди. Општа цел е, општината Чаир да добие репутација на туристичка дестинација која треба да биде модел на успешност во зацртаниот период. Успешниот развој и неговата издржана промотивна дејност има за цел да овозможи зголемување на учеството на туристичката и хотелско - угостителската дејност во бруто домашниот производ (БДП) на општината преку зголемено остварувањето на приходите од посетеноста и престојот на туристите односно нивната потрошувачка.

4.2 Специфични цели

Специфичните цели се во согласност со општата цел. Како туристички конкурентна општина таа во наредниот петгодишен период треба да ги реализира следниве цели:

- подобрување на инфраструктурната поврзаност, комуналната опременост и уреденост;
- оптимално уредување и користење на атрактивноста на туристичките ресурси во функција на креирање препознатлива туристичка понуда, со која општината има препознатлив статус, преку креирање на разновидни туристички производи кои на туристичкиот пазар ќе може да ги прифати сегментирана туристичка клиентела;
- подобрување на квалитетот на угостителските и другите туристички услуги- со изнајдување на нови содржини кои ќе го збогатат имиџот и репутацијата на општината на домашен и на меѓународен план;
- интензивирање на инвестиционите активности во насока на унапредување на капацитетите;
- унапредување на човечките ресурси и подобрување на вработувањето;
- разрешување на проблемите на сезоналност што подразбира креирање на посебна туристичка понуда со можност за нејзино користење во периодите на најмала посетеност;
- организационо зајакнување во функција на подобрувањето на задоволство на посетителите. Тоа треба да биде сатисфакција за успешноста на давателите на услуги, а на маркетиншки план да претставува промотивен инструмент на подигнување на имиџот на општината како туристичка дестинација;
- со оглед на тоа дека развојот на туризмот промовира специфична физиономија и хумана функционалност на просторот, цел е жителите во општината Чаир да ги искористат овие вредности и врз оваа основа да дојде до подобрување на квалитетот на нивниот живот.

4.3 Очекувани резултати

Очекуваните резултати од развојот на туризмот во општината Чаир во наредниот петгодишен период подразбираат реализација на утврдената визија и постигнување на зацртаните цели. Тоа се темели на фактот дека успешното планирање треба да даде конкретни резултати. Тие треба да се систематизираат на следниов начин:

- преку анализата на просторната положба ќе се дојде до утврдување и дефинирање на приоритетните стратешките области во поглед на поврзувањето и инфраструктурното подобрување;

- ќе дојде до афирмацијата на општината Чаир како препознатлива дестинација врз основа на уредувањето атрактивностите кои и стојат на располагање и изнаоѓање на нови кои до сега не се користеле.

- ќе се реализира одржливо управување со туристичката дестинација, што подразбира дека ќе дојде до комунално уредување и опремување и хигиената и хортикултурното обликување;

- пласманот на туристичките производи ќе се реализира и со помош на општинските структури и засегнати страни;

- очекуваме да се поттикне инвестициската активност;

- подобрувањето ќе се почувствува во квалитетот на угостителските капацитети;

- очекуваме дека ќе дојде до зајакнување на човечките ресурси и организациската структура и ќе се зголеми вработеноста;

- ќе се зголеми учеството на локалното население во туристичката активност и

- туристите ќе ја препознаваат општината Чаир како туристичка како дестинација која има висока позиција на промотивен план.

5. Активности, мерки и институционална форма за развој на туризмот

Мерките и активностите и институционалната форма на развојот на туризмот во овој документ својата основа ја наоѓаат во зацртаните цели и очекуваните резултати. На тој начин треба да се исполни развојната визија и да се реализира мисијата на организациските фактори, односно посветеноста на институциите од сите нивоа на одлучување, на чие чело е Градоначалникот на општината. Тие се круцијален фактор во донесувањето и спроведувањето на Стратегијата.

За да може да се креира издржан акционен план, неопходно е да се дефинираат и диференцираат развојните можности и во таа смисла да се определат развојните **потенцијали**. Така потенцијалите ќе се става во непосредна врска со носителите на туристичката политика во општината Чаир.

Туристичките потенцијали ни овозможуваат, во зависност од утврдените цели се операционализираат **мерките**, за спроведување на развојните заложби во наредниот петгодишен период. Овие мерки подразбираат адекватни **активности** за реализација со нивно конкретизирање. Мерките и активностите треба да бидат реализирани во определена **временска рамка и динамика** според приоритетноста и со вкупна **финансиска вредност** на реализацијата.

Во овој контекст треба да се бара и организирањето на културните и туристичките настани, при што исто така конкретните активности да имаат вкупна финансиска вредност и временска рамка за реализација.

5.1 Дефиниции, видови и потенцијали за развој на туризмот во општина Чаир

Развојот на туризмот во Општина Чаир може да се дефинира како спој на вредности кои припаѓаат во корпусот на атрактивност и рецептивност. Со тоа таа се дефинира како туристичка дестинација на селективни видови туризам. Овие селективни видови се базираат на утврдената база на развојни потенцијали кои се определени во посебен регистар. Регистарот на културно – историските вредности, нејзината положба и природното окружување. Врз основа на параметрите кои ги дефиниравме како туристички вредности можевме да ги определиме следните можни видови и потенцијали за развој.

Бидејќи општината се наоѓа во градскиот дел на територијата која ја покриваат скопските општини во просторот доминира урбаниот елемент. Според тоа општината како развоен потенцијал го има **урбаниот туризам**. Овој туризам е дефиниран како можност за посета на амбиентални урбани целини, шопинг-активности и културни манифестации, институции и објекти.

Во поглед на положбата општината има клучен карактер во сообраќајна смисла. Негативна околност е што така се создаваат проблеми во сообраќајот, меѓутоа позитивна околност е што се работи за добра комуникативност и изразена **транзитност** на просторот. Според тоа просторот може да се дефинира како значаен транзитен простор за туристи кои транзитираат низ главниот град на Република Македонија.

Во поглед на туристичките потенцијали што ги поседува општината Чаир, доминантно место во туристичката понуда има Старата скопска чаршија како комплекс на куќи кои се изградени од автохтони материјали со традиционално користење на земја, камен и дрво, што го нагласува интересот за етнографска понуда, во форма на традиционален урбан туризам. Во него се застапени занаетчиски и трговски содржини кои претставуваат комплементарна туристичка понуда на традиционалниот урбан развој. Овде

се работи за изразита понуда на трговски стоки, угостителски услуги и занаетчиски етнографски квалитети.

Општината Чаир е карактеристична по извонредното културно наследство кое како потенцијал може да се дефинира и диференцира на присуство на верски објекти од исламска вероисповед во вид на џамии и теќе и православни верски објекти застапени како црквени сахранли вредности. Објектите се во добра состојба и овозможуваат развој на културен и верски туризам, како и едукативни активности.

Профаните објекти претставуваат едни од најзначајните богатства воопшто во Република Македонија, а презентирани се како анови, конаци, кули, безистен и амами. Тие се погодни за културни содржини и **настани**, како и за презентација на специфичната ориентална архитектура.

Културните споменици како споменикот на Скендербег и саркофагот на Гоце Делчев претставуваат основа за посета од културни и едукативни потреби. Плоштадот е погоден за одржување на манифестации.

Во рамките на културната понуда свое место зазема и Музејот на Македонија во кој се наоѓаат експонати од различни периоди од историјата на овој простор, како и можност за изложби со што е акцентирана неговата културна и едукативна вредност.

Во општината Чаир како туристичка дестинација во туристичката понуда свое место заземаат традиционалните занаетчиски активности и фолклорот. На овој простор се јавуваат содржини од видот на занаетчиски производи и активности како: грнчарство, плетарство, кујунџиство, филигранство и кожарство. Традиционалните градски носии, ора, обичаи и песни се многу важни за креирање на туристички производи од културен и забавен карактер со висока нагласеност на манифестацискиот елемент.

Како сублимат на дефинирањето на видовите и потенцијалите за развој на туризмот можеме да ги определиме следниве солүции за развој на туризмот. Како крстосница на патиштата, Општина Чаир може да го развие транзитниот туризам. Меѓутоа, таа е пред сè општина во која градскиот елемент доминира во урбаниот туризам, посебно е нагласен културниот и едукативниот туризам, можноста за манифестациски активности и конгресен туризам, шопинг турите и верскиот туризам, како и традиционалниот урбан елемент во туристичката понуда на Општина Чаир.

5.2 Активности и мерки базирани на потенцијалот за развој на туризмот – конкретни активности, вкупна вредност, временска рамка

Активностите и мерките кои се базирани на потенцијалот за развој на туризмот во општината произлегуваат од застапеноста и степенот на користење на туристичките атрактивности и рецептивниот комплекс, кои го определуваат развојот на туризмот. Тие пред сè произлегуваат од утврдените развојни цели и очекувани резултати. Врз основа на општата цел определени се оперативни цели кои ги изразуваат специфичностите на процесот. Тие опфаќаат конкретни мерки и активности. За да се осмисли издржаноста на овие компоненти согледувајќи ги потребите на Стратегијата, конкретните активности и нивната временска рамка се дадени во функција на осмислување на преземањата кои треба да се реализираат во идниот петгодишен период. Во стратегиското планирање определени се 5 оперативни цели и тоа: подобрување на инфраструктурната поврзаност, комуналната опременост и уреденост и атрактивност, унапредување на рецептивните ресурси во квантитативна и квалитативна смисла, успешен настап на туристичкиот пазар, понуда во функција на дополнително „разбивање на сезоналноста“ и јакнење на организациските капацитети.

Во оперативната цел подобрување на инфраструктурната поврзаност, комуналната опременост и уреденост и атрактивност се издвоени следниве мерки: воведување на функционален сообраќаен систем во функција на туризмот, воспоставување на имиџ на чиста дестинација, партерно уредување на просторот, партерно уредување на просторот, уредување и презентирање на атрактивностите и унапредување на понудата преку организирање манифестации. Во мерката воведување на функционален сообраќаен систем во функција на туризмот се опфатени следниве конкретни активности: изработка на елаборат за регулација на сообраќајот, сигнализација и дигитализација на туристичките патеки и локации, уредување на патеките и платоата пред туристичките атрактивности, подобрување на ИТ врските, физибилити студија за изградба на катна гаража и уредување на паркинзи, план за воведување анимациски возови на електричен погон за разгледување и посета на туристичките атрактивности и рецептивни капацитети. Оваа мерка треба да се реализира во траење од 16 месеци, а активностите за подобрување на ИТ врските има континуиран карактер.

Во мерката воспоставување на имиџ на чиста дестинација предвидени се следните активности: Поставување на пригодни канти за отпадоци со туристички апликации, поставување на табли со апели за чување на хигиената и животната средина и изработка и печатење на флаери за поврзаноста на хигиената и туризмот. Оваа мерка треба да се реализира во траење од вкупно 5 месеци.

Во рамките на мерката партерно уредување на просторот се предвидени следните активности: донесување на план за партерно уредување, изградба на патеки и платоа пред туристичките вредности, збогатување на просторот со фонтани и содржини од автохтони материјали и хортикултурно уредување. Ваквите мерки се предвидени да се реализираат за период од вкупно 20 месеци.

Мерката уредување и презентирање на атрактивностите ги опфаќа активностите: изработка на и усвојување на елаборат за уредување и презентирање на атрактивностите во надлежност на општината, сигнализација и дигитализација на културното и природното наследство и аудитивна и визуелна анимација на уредените атрактивности во својата надлежност кои треба да се реализираат за период од 7 месеци.

Мерката унапредување на понудата преку организирање на манифестации, ќе ги опфати активностите: организирање културно-уметнички манифестации, организирање забавни манифестации и организирање спортски манифестации. Тоа треба да се реализираат за вкупно 3 месеци.

Оперативната цел унапредување на рецептивните ресурси во квантитативна и квалитативна смисла ги опфаќа следните мерки: привлекување на инвестиции за зголемување на обемот и подобрување на структурата на угостителските капацитети, подобрување на квалитетот на услугите, подобрување на капацитетот на човечките ресурси и унапредување на вработеноста и вклучување на локалното население во туристичката активност.

Во рамките на мерката привлекување на инвестиции за зголемување на обемот и подобрување на структурата на угостителските капацитети се предвидени следните активности: изработка и донесување на детален урбанистички план со локациски услови, изработка и усвојување на прирачник за процедурите, условите, бенефициите и можностите за инвестициски активности во областа на угостителските капацитети и домашното сместување и изработка на промотивен материјал за инвестициските можности во туризмот на општината. Ваквите мерки треба да се реализираат во период од 18 месеци.

Мерката подобрување на квалитетот на услугите ќе ги опфати активностите: Изработка и усвојување на брошура за стандардизација и квалитет на угостителските капацитети во ЕУ, доделување на награда за најдобро уреден екстериер на угостителски објект (хармонизирана архитектура), доделување на награда за најдобро уреден екстериер и доделување на награда и признание за давање најдобри услуги по воспоставени критериуми. Истите треба да бидат реализирани за вкупно 6 месеци.

Мерката подобрување на капацитетот на човечките ресурси и унапредување на вработеноста ќе ги опфати следните активности: Изработка на промотивен материјал за можностите и погодностите за вработување во областа на туризмот и угостителството, организирање на тренинзи за унапредување на човечките ресурси, упатување на вработени во општината на семинари, тренинг, активности и стручни и научни собири и организирање на натпревари од областа на туризмот и угостителството кои треба да се реализираат за вкупно 8 месеци.

Во рамките на мерката вклучување на локалното население во туристичката активност треба да се преземат активностите: организирана кампања за значењето на туризмот и придобивките од него и одржување на работилници за поттикнување на претприемачкиот дух и започнување на туристички бизнис кои треба да се реализираат за

3 месеци, додека активноста формирање и одржување на база на податоци на даватели на услуги во домашно сместување ќе претставува континуирана активност.

Оперативната цел успешен настап на туристичкиот пазар ќе биде реализирана низ следните две мерки: Поддршка на интегрирана туристичка понуда и промотивни активности.

Мерката поддршка на интегрирана туристичка понуда треба да се реализира со следните активности: Поддршка во настап на саеми и манифестации и претставување на туристичките можности на општината пред блиски или побратимени општини во времетраење од вкупно 8 месеци, додека активноста дизајнирање, вмрежување и одржување на базата на податоци на даватели на услуги и другите засегнати страни ќе претставува континуирана активност.

Мерката која се однесува на промотивните активности ќе ги опфати целите: Изработка на печатен промотивен материјал, промоција на туризмот преку мас-медиумите и доделување на награда за усвојување на лого и слоган на туризмот на општината како брендирана туристичка дестинација кои треба да се реализираат за 7 месеци. Оперативната цел понуда во функција на дополнително „разбивање на сезоналноста“ ги опфаќа мерките: креирање на нови туристички производи и економска одржливост на туризмот во вонсезона.

Мерката креирање на нови туристички производи ќе биде реализирана низ активностите: изготвување на каталог на нови туристички производи во општински рамки, организирање на стручни собири, односно трибини и предавања за значењето што го има понудата на конгреси, велнес, алтернативните форми туризам во различни услови и презентација на комбинирани туристички производи. Овие активности се планирани да се исполнат 15 месеци.

Во рамките на мерката економска одржливост на туризмот во вонсезона треба да се преземат следните активности: Организирање на настан за промоција на енергетската ефикасност во угостителството и еколошките стандарди, организирање на трибини за ценовна политика во областа на туризмот во општината и организирање на инцентив тури за новинари и туроператори во вонсезонскиот период кои треба да се реализираат за 2 месеци.

Оперативната цел јакнење на организациските капацитети треба да се реализираат мерките: Јакнење на институционалната структура, јакнење на капацитетите за спроведување на туристички политики, јакнење на капацитетите за соработка на меѓународен план и јакнење на инспекциските служби.

Мерката јакнење на институционалната структура ги предвидува активностите: спроведување обуки во насока на унапредување на организациските капацитети и стандарди во давањето на услуги и креирањето на политики и учество на вработените во секторот за локален економски развој на собири, работилници и тренинзи надвор од општината кои ќе треба да се исполнат во 4 месеци, додека активноста создавање и одржување на информативна мрежа ќе претставува континуирана активност.

Мерката јакнење на капацитетите за спроведување на туристички политики ќе ги опфати активностите: Изготвување на публикација со содржини на законската подзаконската и статутарната регулатива што се применува во туристичката дејност, законите поврзани со стопанството, имотно-правните односи и државното уредување, одржување на тематски настани за субвенционирање и поддршка на туризмот и одржување на тематски настани за даночна политика во туризмот. Овие активности треба да се реализираат за 4 месеци.

Мерката јакнење на капацитетите за соработка на меѓународен план ќе биде реализирана низ активностите: Организирање на предавања за користење на поволности од страна на донатори, одржување на работилници за користење на грантови и поволно кредитирање и одржување на работилници за аплицирање на проекти. ваквите активности се планирани да се исполнат за период од 5 месеци.

Мерката јакнење на инспекциските служби ќе ги опфати активностите: Техничко унапредување на инспекциските служби и изготвување на правилник за усогласеноста меѓу различните инспекциски служби по вертикална и по хоризонтална основа кои треба да се реализираат за период од 14 месеци, додека активната зголемување на бројот на инспектори (два) е предвидено за 60 месеци.

Носител на наведените мерки и активности ќе претставува Локалната самоуправа на Општина Чаир. Во овој процес ќе бидат учесници и владини и невладини органи и организации, бизнис сектор, научни и стручни институции и професионални културни, забавни и спортски институции.

5.3 Организирање на културни и туристички настани – конкретни активности, вкупна вредност, временска рамка

Организирањето на културни манифестации и туристички настани претставува една од придобивките во општината Чаир во поглед на нивното користење за збогатување на туристичката понуда. Оваа организација има двојно значење. Самите манифестации претставуваат атрактивност сама по себе, така што туристите кои ја посетуваат општината се вклучуваат во активностите и реализираат туристичка потрошувачка. Од друга страна, организирањето на овие форми на активности се посебни туристички производи преку кои се презентира богатото културно наследство на општината. Со тоа се зголемува имиџот на дестинацијата и се афирмира како препознатлива туристичка дестинација. Во рамките на овие форми на организација се извршени конкретни регистрации на културните и туристичките манифестации. Тие во тој контекст имаат и посебни активности. Врз основа на нивното времетраење кое е определено како таксативно или на годишно ниво поседуваат и апроксимативни финансиски вредности. Овие компоненти се дадени во табеларниот преглед бр. 17.

Табела бр. 17 – Регистар на културни и туристички настани со конкретни активности, апроксимативна вредност и временска рамка

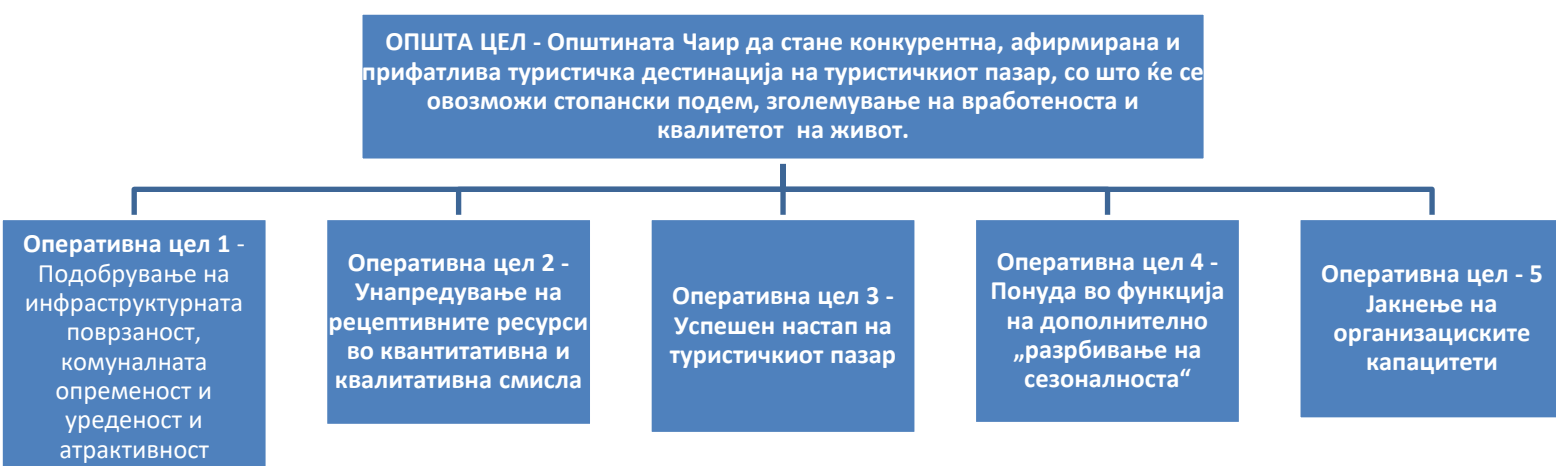
Име на манифестација (културна или туристичка)	Конкретни активности	Вкупна вредност (во МКД)	Временска рамка
Звуци на чаршијата	- Концерти од сите жанрови - Перформанси - Фолклорни настапи - Поезија - Литературни средби - Ликовна колонија - Презентација на стари занаети	300.000	20 Мај – 5 Јуни
Културна манифестација на чаршија	- Концерти од сите жанрови - Фолклорни настапи	240.000	28 Ноември
Ноќ на турската поезија	- Читање книжевни поетски дела	30.000	18 Септември
Саем на градови со чаршии	- Промоција на вредностите на чаршијата (занаети, сувенири, фолклор)	120.000	Годишно
Базар на ракотворби	- Претставување на локалните производи - Продажба на производите како сувенири	120.000	Октомври - декември
Ликовна колонија	- Презентација на уметничките дела	30.000	Август
Манифестација Скопско лето	- Концерти со сериозна содржина	300.000	Годишно

Извор: Податоци добиени од локалната самоуправа на Општина Чаир

6. АКЦИСКИ ПЛАН

Стратешки цели и мерки и активности за развој на туризмот во општина Чаир

ОПШТА ЦЕЛ
Општината Чаир да стане конкурентна, афирмирана и прифатлива туристичка дестинација на туристичкиот пазар, со што ќе се овозможи стопански подем, зголемување на вработеноста и квалитетот на живот.

Оперативна цел 1- Подобрување на инфраструктурната поврзаност, комуналната опременост и уреденост и атрактивност
Носител на активностите – локална самоуправа

	Конкретни активности	Учесници во процесот	Вкупна вредност	Временски рамки	Индикатори на реализација
Мерка 1.1 Воведување на функционален сообраќаен систем во функција на туризмот	Изработка на елаборат за регулација на сообраќајот	- Експертски тим за сообраќај	- 60.000 МКД	- 3 месеци	- Изработен елаборат
	Сигнализација и дигитализација на туристичките патеки и локации	- Бизнес сектор од областа на сообраќајот и ИТ секторот	- 90.000 МКД	- 2 месеци	- Сигнализирани и дигитализирани туристички патеки и локации
	Уредување на патеките и платоата пред туристичките атрактивности	- Бизнес сектор од областа на градежништвото	- 240.000 МКД	- 2 месеци	- Уредени платоа и патеки
	Подобрување на ИТ врските	- ИТ сектор	- 60.000 МКД	- континуирана активност	- Подобрени ИТ врски
	Физибилити студија за изградба на катна гаража и уредување на паркинзи	- Бизнес сектор од областа на архитектурата и градежништвото	- 300.000 МКД	- 6 месеци	- Усвоена физибилити студија
	План за воведување анимациски возови на електричен погон за разгледување и посета на туристичките атрактивности и рецептивни капацитети	- Бизнес сектор од областа на сообраќајот	- 60.000 МКД	- 3 месеци	- Усвоен план
Мерка 1.2 Воспоставување на имиџ на чиста дестинација	Поставување на пригодни канти за отпадоци со туристички апликации	- Јавно претпријатие за комунални услуги	- 300.000 МКД	- 1 месец	- Поставени канти за отпадоци
	Поставување на табли со апели за чување на хигиената и животната средина	- Бизнес сектор од областа на градежништвото	- 120.000 МКД	- 2 месеци	- Поставени табли

	Изработка и печатење на флаери за поврзаноста на хигиената и туризмот	- Експертски тим од областа на туризмот - Бизнис сектор од областа на графичкиот дизајн и печатарски услуги	- 120.000 МКД	- 2 месеци	- Изработени и печатени флаери
Мерка 1.3 <i>Партерно уредување на просторот</i>	Донесување на план за партерно уредување	- Бизнис сектор од областа на просторно и урбанистичко планирање	- 120.000 МКД	- 6 месеци	- Усвоен план
	Изградба на патеки и платоа пред туристичките вредности	- Бизнис сектор од областа на градежништвото	- 240.000 МКД	- 2 месеци	- Површина на уредени платоа и патеки
	Збогатување на просторот со фонтани и содржини од автохтони материјали	- Бизнис сектор од областа на просторно и урбанистичко планирање и градежништвото	- 600.000 МКД	- 6 месеци	- Изградени содржини
	Хортикултурно уредување	- Бизнис сектор од областа на земјоделието и шумарството	200.000 МКД	- 6 месеци	- Површина на уреден простор
Мерка 1.4. <i>Уредување и презентирање на атрактивностите</i>	Изработка на и усвојување на елаборат за уредување и презентирање на атрактивностите во надлежност на општината	- Експертски тим од областа на архитектурата и туризмот	- 60.000 МКД	- 3 месеци	- Изработен елаборат
	Сигнализација и дигитализација на културното и природното наследство	- Бизнис сектор од областа на градежништвото и ИТ секторот	- 90.000 МКД	- 2 месеци	- Сигнализирани и дигитализирани туристички атрактивности
	Аудитивна и визуелна анимација на уредените атрактивности во својата надлежност	- Бизнис сектор за аудитивни и визуелни ефекти	- 90.000 МКД	- 2 месеци	- Уредени атрактивности
Мерка 1.5 <i>Унапредување на понудата преку организирање на манифестации</i>	Организирање културно-уметнички манифестации	- Културно – уметнички друштва - Професионални културни институции - Министерство за култура	- 120.000 МКД	- 1 месец	- Одржани манифестации

	Организирање забавни манифестации	- Естрада - Културно – уметнички друштва - Министерство за култура	- 120.000 МКД	- 1 месец	- Одржани манифестации
	Организирање спортски манифестации	- Спортски друштва - Агенција за млади и спорт	- 120.000 МКД	- 1 месец	- Одржани манифестации

**Оперативна цел 2. Унапредување на рецептивните ресурси во квантитативна и квалитативна смисла
Носител на активностите – локална самоуправа**

	Конкретни активности	Учесници во процесот	Вкупна вредност	Временски рамки	Индикатори на реализација
Мерка 2.1. <i>Привлекување на инвестиции за зголемување на обемот и подобрување на структурата на угостителските капацитети</i>	Изработка и донесување на детален урбанистички план со локациски услови	- Бизнис сектор од областа на просторното и урбанистичкото планирање	- 240.000 МКД	- 6 месеци	- Усвоен урбанистички план
	Изработка и усвојување на прирачник за процедурите, условите, бенефициите и можностите за инвестициски активности во областа на угостителските капацитети и домашното сместување	- Експертски тим од областа на економијата, правото и туризмот	- 300.000 МКД	- 6 месеци	- Дистрибуирани примероци
	Изработка на промотивен материјал за инвестициските можности во туризмот на општината	- Маркетиншка агенција	300.000 МКД	- 6 месеци	- Дистрибуирани примероци
	Изработка и усвојување на брошура за стандардизација и квалитет на угостителските капацитети во ЕУ	- Експертски тим од областа на туризмот - Бизнис сектор од областа на графичкиот дизајн и печатарски услуги	150.000 МКД	- 3 месеци	- Дистрибуирани брошури
Мерка 2.2. <i>Подобрување на квалитетот на услугите</i>	Доделување на награда за најдобро уреден екстериер на угостителски објект (хармонизирана архитектура)	- Стручна комисија	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Доделени награди

	Доделување на награда за најдобро уреден екстериер	- Стручна комисија	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Доделени награди
	Доделување на награда и признание за давање најдобри услуги по воспоставени критериуми	- Стручна комисија	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Доделени награди
Мерка 2.3 <i>Подобрување на капацитетот на човечките ресурси и унапредување на вработеноста</i>	Изработка на промотивен материјал за можностите и погодностите за вработување во областа на туризмот и угостителството	- Експертски тим од областа на туризмот - Бизнес сектор од областа на графичкиот дизајн и печатарски услуги	- 150.000 МКД	- 3 месеци	- Дистрибуирани промотивни материјали
	Организирање на тренинзи за унапредување на човечките ресурси	- Експертски тим - Агенција за вработување	-15.000 МКД	- 1 месец	- Добиени сертификати
	Упатување на вработени во општината на семинари, тренинг, активности и стручни и научни собири	- Агенција за вработување	-30.000 МКД	- 2 месеци	- Добиени сертификати
	Организирање на натпревари од областа на туризмот и угостителството	- Стопански комори и бизнис сектор од областа на туризмот и угостителството	-90.000 МКД	- 2 месеци	- Организирани натпревари
Мерка 2.4 <i>Вклучување на локалното население во туристичката активност</i>	Организирана кампања за значењето на туризмот и придобивките од него	- Експертски тим од областа на туризмот	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Организирани кампањи
	Формирање и одржување на база на податоци на даватели на услуги во домашно сместување	- ИТ сектор	- 60.000 МКД	- континуирана активност	- Ставена во функција база на податоци
	Одржување на работилници за поттикнување на претприемачкиот дух и започнување на туристички бизнис	- Експертски тим од областа на менаџментот и туризмот	-60.000 МКД	- 2 месеци	- Добиени сертификати

Оперативна цел 3. Успешен настап на туристичкиот пазар
Носител на активностите – локална самоуправа

	Конкретни активности	Учесници во процесот	Вкупна вредност	Временски рамки	Индикатори на реализација
Мерка 3.1 <i>Поддршка на интегрирана туристичка понуда</i>	Дизајнирање, вмрежување и одржување на базата на податоци на даватели на услуги и другите засегнати страни	- ИТ сектор	- 60.000 МКД	- континуирана активност	- Ставена во функција база на податоци
	Поддршка во настап на саеми и манифестации	- Агенција за промоција и поддршка на туризмот	- 180.000 МКД	- 6 месеци	- Одржани манифестации
	Претставување на туристичките можности на општината пред блиски или побратимени општини	- Збратимени општини	- 60.000 МКД	- 2 месеци	- Одржани средби
Мерка 3.2 <i>Промотивни активности</i>	Изработка на печатен промотивен материјал	- Експертски тим од областа на туризмот - Бизнис сектор од областа на графичкиот дизајн и печатарски услуги	- 150.000 МКД	- 3 месеци	- Дистрибуирани промотивни материјали
	Промоција на туризмот преку мас-медиумите	- Медиуми	- 150.000 МКД	- 3 месеци	- Настапи на мас-медиуми
	Доделување на награда за усвојување на лого и слоган на туризмот на општината како брендирана туристичка дестинација	- Стручна комисија	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Доделени награди
	Изработка на монографија за туристичките атрактивни и рецептивни вредности на општината	- Експертски тим од областа на туризмот - Бизнис сектор од областа на графичкиот дизајн и печатарски услуги	- 240.000 МКД	- 12 месеци	- Тираж на монографии
	Доделување на награда за најдобро брендиран сувенир	- Стручна комисија	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Доделени награди

**Оперативна цел 4. Понуда во функција на дополнително „разбивање на сезоналноста“
Носител на активностите – локална самоуправа**

	Конкретни активности	Учесници во процесот	Вкупна вредност	Временски рамки	Индикатори на реализација
Мерка 4.1 <i>Креирање на нови туристички производи</i>	Изготвување на каталог на нови туристички производи во општински рамки	- Експертски тим од областа на туризмот - Бизнис сектор од областа на графичкиот дизајн и печатарски услуги	- 240.000 МКД	- 12 месеци	- Дистрибуирани каталози
	Организирање на стручни собири, односно трибини и предавања за значењето што го има понудата на конгреси, велнес, алтернативните форми туризам во различни услови	- Експертски тим од областа на туризмот	- 60.000 МКД	- 2 месеци	- Одржани собири
	Презентација на комбинирани туристички производи кои треба да се реализираат	- Бизнис сектор од областа на туризмот	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Одржани презентации
Мерка 4.2 <i>Економска одржливост на туризмот во вонсезона</i>	Организирање на настан за промоција на енергетската ефикасност во угостителството и еколошките стандарди	- Бизнис сектор од областа на енергетиката и екологијата	- 15.000 МКД	- 1 месец	- Одржани настани
	Организирање на трибини за ценовна политика во областа на туризмот во општината	- Експертски тим од областа на економијата и туризмот	- 15.000 МКД	- 1 месец	- Одржани трибини
	Организирање на инцентив тури за новинари и туроператори во вонсезонскиот период	- Здружение на новинари - Агенција за поддршка и промоција на туризмот - Туроператори	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Одржани инцентив тури

**Оперативна цел - 5 Јакнење на организациските капацитети
Носител на активностите – локална самоуправа**

Мерка 5.1 <i>Јакнење на институционалната структура</i>	Конкретни активности	Учесници во процесот	Вкупна вредност	Временски рамки	Индикатори на реализација
	Спроведување обуки во насока на унапредување на организациските капацитети и стандарди во давањето на услуги и креирањето на политики	- Експертски тим од областа на организационите науки и туризмот	-60.000 МКД	- 2 месеци	- Добиени сертификати
	Учество на вработените во секторот за локален економски развој на собири, работилници и тренинзи надвор од општината	- Центри за развој на планските региони	-30.000 МКД	- 2 месеци	- Добиени сертификати
	Создавање и одржување на информативна мрежа	- ИТ сектор	- 60.000 МКД	- континуирана активност	- Ставена во функција на информативната мрежа
Мерка 5.2 <i>Јакнење на капацитетите за спроведување на туристички политики</i>	Изготвување на публикација со содржини на законската подзаконската и статутарната регулатива што се применува во туристичката дејност, законите поврзани со стопанството, имотно-правните односи и државното уредување	- Експертски тим од областа на правото и туризмот - Бизнис сектор од областа на графичкиот дизајн и печатарски услуги	- 30.000 МКД	- 2 месеци	- Дистрибуирани публикации
	Одржување на тематски настани за субвенционирање и поддршка на туризмот	- Агенција за промоција и поддршка на туризмот	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Одржани настани
	Одржување на тематски настани за даночна политика во туризмот	- Министерство за финансии на РМ	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Одржани настани

Мерка 5.3 <i>Јакнење на капацитетите за соработка на меѓународен план</i>	Организирање на предавања за користење на поволности од страна на донатори	- Странски донаторски куќи и финансиски институции	- 30.000 МКД	- 1 месец	- Одржани предавања
	Одржување на работилници за користење на грантови и поволно кредитирање	- Странски донаторски куќи и финансиски институции	- 60.000 МКД	- 2 месеци	- Одржани работилници
	Одржување на работилници за аплицирање на проекти	- Консултантски куќи	- 60.000 МКД	- 2 месеци	- Одржани работилници
Мерка 5.4 <i>Јакнење на инспекциските служби</i>	Зголемување на бројот на инспектори (два)	- Инспекциски служби од различен карактер	- 4.800.000 МКД	- 60 месеци	- Двајца новопримени инспектори
	Техничко унапредување на инспекциските служби	- Инспекциски служби од различен карактер	- 300.000 МКД	- 12 месеци	- Подобрена техничка опременост
	Изготвување на правилник за усогласеноста меѓу различните инспекциски служби по вертикална и по хоризонтална основа	- Експертски тим од областа на правото	- 15.000 МКД	- 2 месеци	- Усвоен правилник

7. ПРИЛОЗИ

Табела бр. 4 – Регистар на капацитети во угостителството и оценка на квалитетот

Вид на угостителска понуда	Име на капацитетот
Хотели	„Арка“ „Клан“ „АЕН“ „Корона“ „Санос“ „Атика“ „РМ“
Угостителски дуќани	Снек-бар „ВА-КУ“ Млечен ресторан „Мигрос“ Слаткара „Напредок“ Донер – сендвичара „ЈЕНИ“ Донер – сендвичара „Хамза“ Угостителски дуќан „Палас“ Угостителски дуќан „Ферди“ Слаткара „Вогел“ Угостителски дуќан „Тетекс“ Ќебапчилница „Сараево“ Ресторан „Сарај“ Пица ресторан „PIZZA FRESCO“ Кафе бар „LAZZARIN“ Чајџилница „СЛОГА“ Угостителски дуќан „Братство“ Ќебапчилница „COSMOS“ Ресторан „EL-SEN“ Ресторан „Bazar Sajner“ Ќебапчилница „Чардак“ Ресторан „Zaman 95“ Ќебапчилница „Палма“ Сендвичара „Баш чаршија“ Сендвичара „Тетекс“ Чајџилница „MUSLI“ Слаткара „Пеливан“ Ресторан „Луксор“ Кафе бар „Lakanja“ Кафе бар „Свири“ Чајџилница „Ламборџини“ Чајџилница „Lavazza“ Чајџилница „Hamza“ Чајџилница „Каиро“ Млечен ресторан „Каиро“ Ресторан „COLLOSEO“

	Слаткара „Охрид“ Гостилница „Јуниор“
Традиционални ресторани	Ресторан „Адана“ Ресторан „Ориент“ Ресторан „Old Bazar“ Ресторан „Ага“

Извор: Податоци добиени од локалната самоуправа на Општина Чаир

Табела бр. 6 – Регистар на традиционални јадења застапени во Општина Чаир и
оценка на квалитетот

Традиционални јадења
Симит –погача
Чомлек
Сарми
Турли тави
Полнети пиперки
Полнети домати
Тави со месо
Благо-туфеклија
Круша-туфеклија
Јаболко-туфеклија
Питулици
Шеќер-паре
Ѓомлезе
Донер
Баклава
Пивтија (пача)
Комат,
Витканица
Бакрдан
Топеница

Извор: Регистар на потенцијали за развој на туризам во Скопскиот плански регион, 2017

Табела бр. 8 – Регистар на културно-историски вредности

Културно – историски вредности	Локалитет	Содржина	Можности за користење
Староградски комплекси	- Стара Скопска Чаршија - Бит-пазар	- Застапеност на занаетчиски и трговски содржини кои претставуваат комплементарна туристичка понуда на традиционалниот урбан развој	- Куќите се изградени од автохтони материјали со традиционално користење на земја, камен и дрво, што го нагласува интересот за етнографска понуда ,во форма на традиционален урбан туризам. Можности за шопинг активности.
Џамии и теќе	- Мурат-пашина џамија - Џамија Араста - Џамија Ќосе Кадии - Мустафа-пашина џамија - Џамија Худаверди - Џамија Хаџи Балабан - Џамија Дуќанџик - Исхак-бегова џамија - Иса-бегова џамија - Султан-муратова џамија - Руфаиско теќе	- Објектите се во добра состојба и отворени за верници и посетители	Културен и верски туризам и можност за едукативни активности
Цркви	- Црква „Св. Димитрија“ - Црква „Св. Спас“	- Високо ниво на посетеност со изразити вредности на живопис и иконостас	
Ориентални профани објекти	- Даут-пашин амам - Капан-ан - Куршумли-ан - Чифте амам - Сули-ан - Безистен - Вилаетски конак „Уќумат“ и Стара турска пошта	- Културни содржини и настани, специфична ориентална архитектура	

	- Саат-кула		
Културно – историски споменици	- Споменик на Скендербег - Гробот на Гоце Делчев	Плато за манифестации	Културен туризам, едукативни активности, манифестациски туризам
Музеи	- Музеј на Македонија	Експонати во музејски поставки од различни периоди од историјата на овој простор, можност за изложби	Културен туризам и едукативни активности

Табела бр. 9 - Регистар на етнографското наследство

Етнографско наследство	Содржини и видови	Можности за користење
Традиционални занаетчиски активности	- грнчарство - плетарство - кујунџиство - филигранство - кожарство - крзнарство - шапкарство	Можности за едукативни содржини, креативни работилници, промовирање на старите занаети, изработка и продажба на сувенири
Фолклор - културно-уметнички друштва: - КУД „Ибе Паликуќа“ - КУД „Емин Дураку“	- традиционални градски носии - ора - обичаи - песни	Можности за културни и забавни содржини